

CARTOGRAPHIA DIACOVENSIS – Đakovština na ranonovovjekovnim zemljovidima

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 528.93(497.5 ĐAKOVŠTINA)(084.3)(3)

Jelena Boras

Muzej Đakovštine Đakovo

U radu se analiziraju kartografski prikazi prostora Đakovštine od 15. do 18. stoljeća kroz komparativnu analizu 48 zemljovida iz različitih digitalnih repozitorija. Istraživanje se fokusira na tri ključna naselja – Gorjane (Gara), Levanjsku Varoš (Nevna) i Đakovo (Diac) – kako bi se rekonstruirala njihova važnost na temelju učestalosti prikazivanja te prostorni međuodnos, kao odlika ispravne projekcije. Metodologija obuhvaća GIS analizu točnosti prikaza, sistematsku usporedbu toponimskih varijacija i eventualnu identifikaciju kartografskih uzora. Rezultati pokazuju da su na zemljovidima najčešće prikazivani Gorjani, potom Levanjska Varoš, dok je Đakovo zastupljeno na manje od jedne trećine zemljovida unatoč statusu biskupskog sjedišta. Rezultatima se predlaže najstariji dosada utvrđeni prikaz Đakova na Cusanusovoj karti iz 1491. godine, te se nastoji dokazati da se mjesto Siabow, koje se javlja na nešto kasnijim zemljovidima, može identificirati kao Đakovo. Analizira se i karta Christiaana Sgrootena iz Francuske nacionalne biblioteke, koja je najzgodniji kandidat za najstariju regionalnu kartu današnje istočne Hrvatske.

Ključne riječi: povijesna kartografija, Christiaan Sgrooten, Nevna, Gara, Diaco.

Uvod

Proučavanje kartografskih povijesnih izvora za male geografske regije poput Đakovštine uvelike je olakšano u današnje doba masovne

digitaliziranosti povijesnih izvora pohranjenih u institucijama diljem Europe i svijeta. Digitalizacija olakšava pristup zainteresiranim istraživačima, što je izrazito važno pri usporedbi veće količine podataka. Mogućnosti takvog komparativnog pristupa znatno su veće od analize i sumiranja podataka samo s jednog izvora, a očituju se u proučavanju nastanka i nestanka mreže naselja i promjena u hijerarhiji naselja, uočavanju hidrografskih promjena, u informacijama o paleookolišu, u jezičnoj analizi toponima itd. Ako se u analitički proces uključe i GIS programi, povećava se dubina istraživanja alatima kojima je cilj proširiti spektar informacija skrivenih u pojedinim povijesnim kartografskim izvorima. Takve analize donose konkretne podatke o mjerilu, o količini distorzije prikaza, odnosno o ispravnosti, točnosti međusobnih elemenata, površini obuhvaćenog prostora itd. Zadatak ovog rada bit će odabir sličnih primjenjivih prostornih analiza na manju regiju kao što je Đakovština i na njezin sadržaj koji je reproduciran u povijesnim zemljovidima od kraja srednjega vijeka do početka modernog doba. Najstariji izvor koji će se kronološki obraditi potječe iz okvirno 1491. godine, a riječ je o tzv. Eichstattskoj karti autora Nikole Cusanusa, dok posljednja karta iz 1718. godine prikazuje Slavoniju i Srijem, a autori su joj Joseph Gadea i Ludwig Andreas von Khevenhüller-Frankenburg.

Prostor Đakovštine nije se često našao u fokusu proučavanja kroz perspektivu povijesne kartografije. Do sada je na tu temu donekle pisao Vilim Matić u radu iz 2001. godine, u kojemu se bavio isključivo zemljišnim kartama iz druge polovice 19. stoljeća.¹ Najsličniji rad ovom istraživanju napisao je Hrvoje Kekez 2024. godine pod nazivom „Gorjani na kartografskim prikazima iz 16. i 17. stoljeća”,² a u njemu su izneseni glavni smjerovi razvoja povijesne kartografije, nabrojani glavni povijesni izvori iz navedenog perioda te je analiziran način transmisije kartografskih podataka na 18 zemljovida.

U ovom radu neće biti pokušaja rekonstrukcije srednjovjekovne ili novovjekovne urbane mreže posjeda i naselja na prostoru Đakovštine. Za takav konkretniji pokušaj trebalo bi se obratiti isključivo korpusu pisanih izvora kojeg čine isprave s popisima selišta ili posjeda. Ograničenost povijesno kartografskog pristupa očituje se ponajprije u siromaštvu informacija, jer

1 Vilim MATIĆ, „Stare karte Đakovštine”, *Zbornik Muzeja Đakovštine* 5, 2001., 215–224.

2 Hrvoje KEKEZ, „Gorjani na kartografskim prikazima iz 16. i 17. stoljeća”, u: *Gorjani – mjesto, ljudi, identitet, baština, Zbornik radova sa znanstvenog skupa*, ur. Dražen Živić, Ivana Žebec Šilj. (Gorjani: Općina Gorjani, 2024.) 82–102.

raspoložemo s tek tri naselja koja se pojavljuju u kartografskim prikazima. Riječ je o Gari (čiji su nasljednik današnji Gorjani), Nevni (današnja Levanjska Varoš) i Diacu tj. Đakovu. Upravo će se u ovom radu analizirati njihov međusobni prostorni odnos na kartografskim prikazima, način prikazivanja i toponimija.

Metodologija istraživanja

U istraživanju su pregledani digitalni repozitoriji sljedećih institucija: Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (*Digitalna NSK*), Francuske nacionalne knjižnice (*Bibliothèque nationale de France*), Hungaricana – Portal javnih zbirki (*Hungaricana – Közgyűjteményi portál*), Austrijske nacionalne knjižnice (*Österreichische Nationalbibliothek*), Kraljevske knjižnice Belgije (*Koninklijke Bibliotheek van België*), Španjolske nacionalne knjižnice (*Biblioteca Nacional de España*), Portal digitalizirane građe švicarskih knjižnica (*e-rara: Portal for digitised printed works from Swiss libraries*) i brojne druge. Fokus probira bio je izdvajanje kartografskih prikaza na kojima je naznačeno barem jedno naselje s područja Đakovštine, što je na kraju rezultiralo s ukupno 48 izabranih dokumenata (Prilog 1) u vremenskom rasponu nastanka od 1490. do 1718. godine.

Prilikom potrage pronađeno je i nekoliko vrlo vrijednih kartografskih prikaza koji do sada nisu bili dovoljno obrađeni u historiografskim ni povijesno kartografskim znanstvenim krugovima, a to je ponajprije karta iz Francuske nacionalne knjižnice pod nazivom *Sclavoniae, Syrmiae, Windischlandiaeque delineatio, 172.*, za koju će se u radu nastojati pokazati da je nastala u drugoj polovici 16. stoljeća, iz pera kartografa Christiaana Sgrootena.

Također će se nastojati poistovjetiti mjesto Siabow, koje se javlja krajem 16. stoljeća, s Đakovom, a kao ishodište toga pogrešnog pisanja može se uzeti Lazarusova karta iz 1528. godine. Iz svih 48 zemljovida izdvojeni su toponimi za naselja na prostoru Đakovštine i njihov međusobni raspored na karti, kako bi se utvrdilo koji su toponimi najučestaliji i tko je sve od kartografa ispravno prikazivao prostorni međuodnos elemenata.

GIS analize primijenit će se na nekoliko kartografskih prikaza s ciljem vizualiziranja distorzije prostora i okvirnog izračuna mjerila karte. Koristeći program na GIS podlozi koji je posebno razvijen za takve analize, *MapAnalyst*, vizualno će se prikazati mreže odstupanja prikaza od

stvarne prostorne situacije na primjeru Lazarusova, Laziusova (segment) i Sgrootenova zemljovida.³ Preko programa za grafičko oblikovanje prikazat će se usporedba rijeka (Drava, Sava i Dunav) kako bi se prikazalo vizualno podudaranje sa stvarnom situacijom.

Elementi proučavanja na zemljovidima (prostor i naselja)

Đakovština je, iako se koristi u suvremenom prostornom kontekstu, pojam koji vuče korijene još iz vremena 18. stoljeća i vremena nakon odlaska Osmanlija, kada je formirano vlastelinstvo bosanskog biskupa. Isprva je obuhvaćala mnogo širi prostor, a u današnjem kontekstu granice Đakovštine prostiru se na sjeveru rijekom Vukom, na jugu rijekom Biđ do utoka Breznice, na istoku istočnim granicama sela Đurđanci, Vrbica, Mrzović pa kanalom Medvešom do kraja stare Vuke, dok se zapadna granica prostire hrptovima Krndije i Dilja. Površinom je riječ o oko 830 km². Danas je čini oko 60 naselja sa zaseocima, dok se mreža naselja u prošlosti dinamično mijenjala.⁴

Tri dominantna naselja i posjeda na prostoru Đakovštine bila su već spomenuta mjesta Gorjani, Levanjska Varoš i Đakovo. Đakovo se prvi put spominje u obliku *Dyaco* u pisanim izvorima iz godine 1239. godine u darovnici hercega Kolomana, koja nije sačuvana. 1244. Kolomanov brat izdaje potvrdu te darovnice, no ni ovaj dokument nije sačuvan u originalu, nego samo u prijepisu iz 1375. godine.⁵ Do 16. stoljeća i vremena kada prestaje

3 Slične analize vidi kod: Zsolt TÖRÖK, „Two maps of Hungary: a critical study of Wolfgang Lazius maps chorographic maps (1556-1557)”, u: *Wolfgang Lazius (1514-1565). Geschichtsschreibung. Kartographie und Altertumswissenschaft im Wien des 16. Jahrhunderts*, ur.: Stefan Donecker, Petra Svatek i Elisabeth Klecker (Wien: Praesens Verlag, 2021.), 108–137.

4 Srednjovjekovna naselja na tematiziranom prostoru najbolje se mogu pronaći u Digitalnom atlasu Pala Engela (Hungary in the Late Middle Ages. Digital vector map and attaching database about the settlements and landowners of medieval Hungary: Aplikacija Engel 2021 <https://www.abtk.hu/hirek/megujult-engel-pal-adatbazisa-a-kozepkori-magyarorszag-digitalis-atlasza> (pristupljeno 2025-06-23), za pokušaj rekonstrukcije mreže naselja tijekom osmanskog perioda vidi: Jelena BORAS. „Formiranje i testiranje digitalne baze toponima na prostoru Đakovštine”, *Zbornik Muzeja Đakovštine* 15, br. 1 (2021): 7–51., za popis naselja koja pripadaju Đakovštini nakon odlaska Osmanlija vidi u: Stjepan SRŠAN, *Naselja u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća*, Osijek, 2000., 145. i Ivana HORBEC i Ivana JUKIĆ, Virovitička županija, *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća*, sv. 5, ur. Mirko Valentić, Zagreb, 2002.

5 Ive MAŽURAN, „Đakovo i Bosansko-đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine.” *Diacovensia*, 3/1995, br. 1, 152; Stanko ANDRIĆ, „Oko pitanja najstarijega pisanog spomena Slavenskog Broda”, u: *Historiae patriaeque cultor. Zbornik u čast Mate Artukovića u prigodi*

biti sjedište Bosanske biskupije, njegovo ime u pisanim izvorima nalazimo u različitim oblicima. Prema popisu Csánkija Dezsóa najučestaliji oblik pisanja je *Dyako* (1387., 1408., 1410., 1413., 1416., 1437., 1455., 1536.), a ostale su varijacije *Deako* (1357.), *Diaco* (1252., 1396.) i *Diako* (1406., 1430.), *Dyakov* (1392.).⁶ Do osmanskog osvajanja grada iza 1534. godine razvijao se kao biskupsko sjedište, što je privlačilo putnike i trgovce iz različitih krajeva zasigurno i zbog tjednog subotnjeg sajma koji se spominje 1377. godine,⁷ a kao mjesto zasjedanja Stolnog kaptola Bosanske biskupije bio je određeno svim pojedinačno koji su imali pravnih poslova oko posjeda, razgraničenja ili nasljedstva. Nakon što je mjesto prestalo biti sjedište biskupije, što se podudara s osmanskim osvajanjem, postaje isprva sjedištem nahije Đakovo, a potom kadiluka Gorjani – Đakovo.⁸ Nakon odlaska Osmanlija i povratka bosanskih biskupa u Đakovo krajem 17. stoljeća, ponovno se afirmira kao važno administrativno središte.

Levanjska Varoš je u sačuvanim izvorima prvi put spomenuta 1324. godine kao *Neona*. Kasnije varijacije imena bile su *Niuna* (1324.), *Nhenna* (1244.)⁹, *Newnawara* (1483.)¹⁰, dok je najčešća varijacija ipak *Newna* (1399., 1422., 1427., 1428., 1432., 1448., 1453., 1454., 1455., 1456., 1457., 1459., 1464.).¹¹ Preteča današnjem obliku, odnosno ime Varoš javlja se tek od 1698., tj. 1702. i komornog popisa.¹² Nevna je bila srednjovjekovni posjed u čijem se sjedištu nalazila utvrda, čiji se ostatci i danas jasno vide istočno od sela Levanjska

njegova 65. rođendana. Ur: Suzana Leček. (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2019.) 48.

- 6 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarorszag-tortenelmi-foldrajza-a-hunyadiak-koraban-1/ii-kotet-32A7/valkovarmegye-426B/varosai-42B1/> (pristupljeno 2025-06-24) Georg HELLER, *Comitatus Veroecensis* (München: G. Ganschow, 1976) 42.
- 7 Danijel JELAŠ, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2020.) 56.
- 8 Nenad MOAČANIN, „Granice i upravna podjela Požeškog sandžaka”, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 13* (1983.) 111–115.; Fazileta HAFIZOVIĆ (prev.) i Stjepan SRŠAN (ur.), *Popis Sandžaka Požege 1579. godine* (Osijek, Hrvatski državni arhiv, 2001.) 9.
- 9 G. HELLER, „Comitatus veroecensis”, 105.
- 10 Isto.
- 11 Petar SELETKOVIĆ, „Plemićki posjed Nevna u srednjem vijeku”, *Scrinia Slavonica* 18, br. 1 (2018) 32.
- 12 G. HELLER, „Comitatus veroecensis”, 106.

Varoš. U komorskom popisu sela Varoš iz 1702. utvrđa se naziva *Ivanich*¹³, a to ime ne nalazimo u ranijim dokumentima. Strateška je pozicija posjeda Nevna na granici Požeške i Vukovarske županije te na ulazu u prostranu dolinu potoka Breznice, koji teče između obronaka Krndije na sjeveru i Dilja na jugu. Vlasnici posjeda bile su različite plemićke srednjovjekovne obitelji poput obitelji Ják u 13. stoljeću, Treutul u 14. stoljeću, a potom obitelj Čeh Levanjska, Korógy, Szekcső, Rozgony, Čupor Moslavački, Berislavić i Motičinski.¹⁴ Nevnu je osmanska vojska osvojila oko 1536. godine, a mjesto je postalo sjedište nahije Nivna unutar kadiluka Gorjan i Sandžaka Požega.¹⁵

Grad *Gara* (ili *Gora*) nalazio se u srednjem vijeku na mjestu sela Gorjani, a ostatci koji se prostiru na oko 13 hektara vidljivi su i danas. Prvi se spomen bilježi 1244. godine kao *terra de Gora*, u onoj istoj ispravi Bele IV. kojom se potvrđuje ranija darovnica iz 1239. godine. Već 13 godina kasnije spominje se postojanje utvrde. 1269. Garu dobiva obitelj Dorozsma, te ubrzo uzima po posjedu i obiteljsko ime *de Gara* tj. Gorjanski.¹⁶ Krajem 15. stoljeća vlasnikom udjela postaje Ivaniš Korvin, a nakon borbi između pristaša Jagelovića i Habsburgovaca Korvin se odrekao dijela u korist Lovre Bánffyja i Ivana Kishorváta od Hlapčića.¹⁷ Važnost Gare do uspostave osmanske vlasti na ovim prostorima oko 1536. godine očitovala se u činjenici da je bila sjedište vrlo utjecajne plemićke obitelji, utvrđeno urbano naselje i mjesto gdje je postojao dominikanski samostan s crkvom sv. Margarete, što ju je činilo važnim naseljem u Vukovskoj županiji.¹⁸ Varijacije imena naselja u pisanim izvorima poprilično su jednolične: *Gora* (1244.)¹⁹, *Garaa* (1332.), *Kara* (1392.), *Gorian* (1577.) te najučestalija *Gara* (1263., 1269., 1283., 1348., 1387., 1408., 1412., 1414., 1406., 1506.)²⁰

13 Stjepan SRŠAN, „Naselja u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i 18. stoljeća”, 151; Ive MAŽURAN, „Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine”, (Osijek: Historijski arhiv u Osijeku, 1966.) 119.

14 P. SELETKOVIĆ, „Plemićki posjed Nevna”, 29–68.

15 F. HAFIZOVIĆ i S. SRŠAN, „Sandžak Požega”, 221.

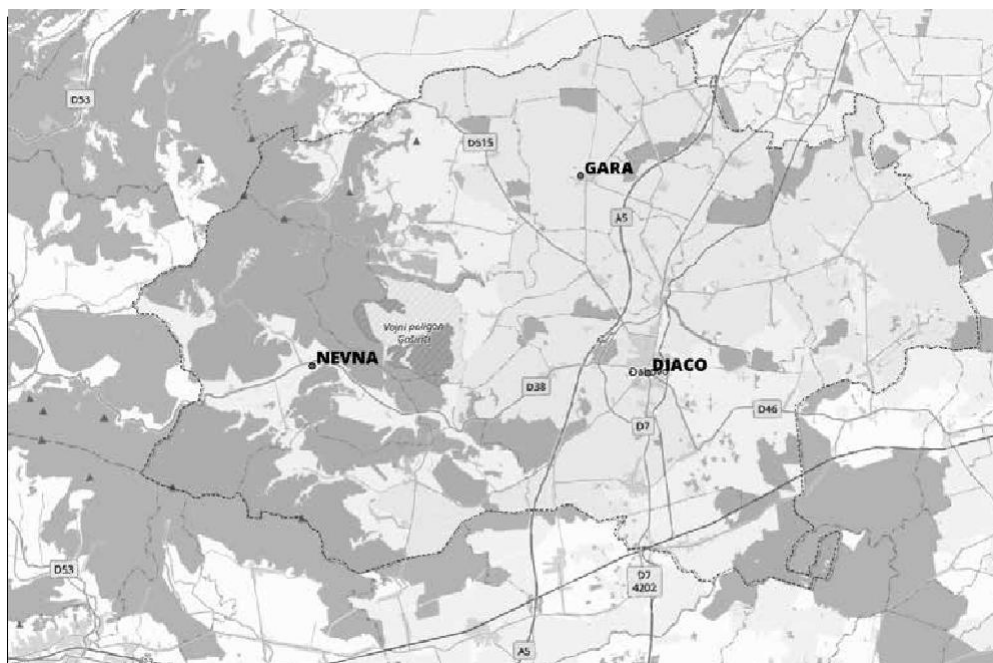
16 D. JELAŠ, „Gradovi donjeg međuriječja Drave, Save i Dunava..”, 60.

17 Isto, 61.

18 Danijel JELAŠ, „Urbani razvoj Gorjana u srednjem vijeku”, u: *Gorjani – mjesto, ljudi, identitet, baština, Zbornik radova sa znanstvenog skupa*, ur. Dražen Živić, Ivana Žebec Šilj. (Gorjani, 2024.) 14.

19 *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Sv. 4, Listine godina 1236-1255.* ur.: Tadija Smičiklas (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1906.) 238.

20 G. HELLER, „Comitatus veroecensis”, 63–64.

Slika 1. Prostorni međuodnos Gare (Gorjana), Diaca (Đakova) i Nevne (Levanjske Varoši).

Prostorni međuodnos ova tri naselja u stvarnosti je sljedeći; Gorjani su najsjeverniji, Levanjska Varoš je najzapadnija, a Đakovo najistočnije, tek 3 km istočnije od Gorjana. Zračna udaljenost Levanjske Varoši i Gorjana iznosi 17,2 km, Gorjana i Đakova 11 km, a Đakova i Levanjske Varoši 17,4 km. Prema tome, ove tri točke u prostoru čine trokut gotovo jednakih krakova, vrhom okrenut prema zapadu, a ova analogija poslužit će kao vizualna podloga u daljnjim usporedbama između njihovih položaja na zemljovidima.²¹

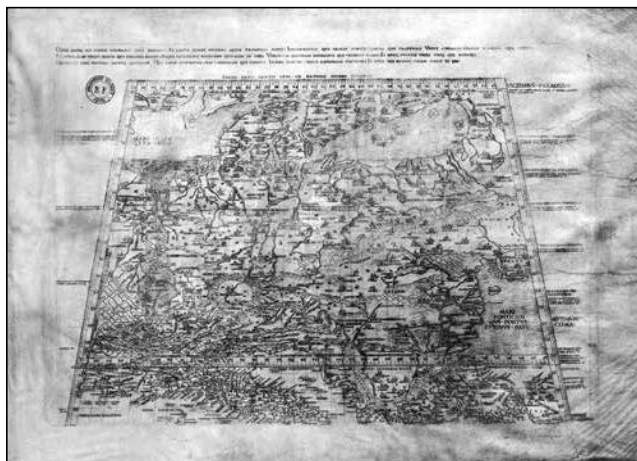
Osim Levanjske Varoši, Gorjana i Đakova, koji su srednjovjekovna naselja, na povijesnim zemljovidima na prostoru Đakovštine u nekim slučajevima susrest ćemo i naziv Certissija ili Certisa. Riječ je o anakronizmu jer je naselje Certissija doista postojalo u široj okolici Đakova do otprilike sredine 5. stoljeća. Njega nalazimo u rimskim itinerarima i čuvenoj *Tabuli Peutingeriani*, karti od 12 listova, za koju se pretpostavlja da je nastala u 4. stoljeću, a pronađena u 15. st. u bavarskom samostanu. Na 5. listu označeno

21 Udaljenosti izračunate i vizualizirane pomoću QGIS programa.

je naselje *Certis*, koje se poistovjećuje s Certisijom, antičkim naseljem koje se nalazilo u bližoj okolini Đakova.²² Certisiju nalazimo na zemljovidima koji reproduciraju Ptolemejeve table s antičkim nazivima te na Sgrootenovoj karti iz Madridskog atlasa koja kombinira povijesne i suvremene nazive naselja.

Kronološki pregled

Kandidat za najstariju do sada sačuvanu kartu na kojoj se vrlo vjerojatno nalazi Đakovo jest karta Nikole Cusanusa pod nazivom: *Quod pictum est parva Germania tota tabella. .. gracia sit Cusae Nicolao. murice quondam. Qui Tyrrio contectus erat : splendor que senatus Ingens Romani : nulli explorata priorum. Et loca qui modico celari iussit in aere. .. Eystat anno salutis 1491. XII Kalendis Augusti perfectum.*²³ Postoje dvije redakcije karte, a ona s mogućim prikazom Đakova označena je kao redakcija B, nastala je 1439. godine, a otisnuta je 1491. u Eichstattu. Postoji kolorirani otisak ove redakcije (British Library, Maps C.2.a.1.) i crno-bijeli otisak (*Bibliothèque nationale de France*, GED-3151 (RES)).

Slika 2. Karta Nikole Cusanusa, *Bibliothèque nationale de France* ©.

- 22 Više o Certisiji i o prikazu na Tabuli Peutingeriani vidi u: Branka MIGOTTI, „Je li rimska Certisija bila *caput viarum*?”, *Zbornik muzeja Đakovštine* 13, 2017., 7–18.; List sa prikazom naselja Certis dostupan je na: <https://onb.digital/result/10FFFB2>, (pristupljeno 2025-06-15).
- 23 Peter H. MEURER, „Cartography in the German Lands, 1450–1650”, u: *The History of Cartography, Volume 3 Cartography in the European Renaissance*, ur. David Woodward (Chicago: The University of Chicago Press, 2007.), 1172–1245. Zahvaljujem gosp. Dariju Šošiću koji mi je skrenuo pozornost na ovaj zemljovid.

Slika 3. Uvećani i pročišćeni detalj s prikazom Đakova na karti Nikole Cusanusa, British Library©.

Cusanusova karta navodi se kao prva moderna karta srednje Europe,²⁴ a prostor Hrvatske na njoj je prikazan tek periferno. Na B redakciji između Drave (koja je krivo naznačena na karti kao *Mvra flv.*) i Save (*Savs flv.*) prikazano je tek nekoliko naselja: *Villaca* (dan. Villach), *Leibaca* (Ljubljana), *Diatro* (Đakovo) i *Demetrivs* (Srijemska Mitrovica). Daleko najveća oznaka pripada upravo ovom naselju *Diatro*, koje je doduše naznačeno kao da se nalazi na Savi. M. Nikolić *Diatro* tumači kao *Diatrus*, a poistovjećuje ga s Orolikom koji se, po njezinom tumačenju, u srednjovjekovnim izvorima naziva *Dios*.²⁵ M. Marković, s druge strane, ovu oznaku *Diatro* veže uz Đakovo.²⁶

Uz oznaku za mjesto prikazana je veduta naselja koja prikazuje utvrdu s pet kula, od kojih se tri nalaze s istočne strane, a u sredini se diže toranj koji pripada središnjem dominantnom objektu. Ulazi su ucrtani na dvije kule na istočnoj strani. Uspoređujući raspored srednjovjekovne đakovačke utvrde za koju znamo da je postojala u 15. stoljeću, možemo vidjeti da su tri kule smještene na istočnoj strani utvrde, od kojih je srednja kula ulazna, a unutar utvrde stajala je srednjovjekovna gotička katedrala bosanskog biskupa. Može se pretpostaviti da je ta katedrala imala zvonik, koji se, doduše, ne izdvaja jasno među ruševinama katedrale na mnogo kasnijem crtežu Đakova iz

24 Isto, 1184.

25 Milica NIKOLIĆ, „Renesansa Ptolemejeve geografije”, u: *Monumenta Cartographica Jugoslaviae II*, ur. Gavro Škrivanić (Beograd: Istorijski institut, 1979.) 75.

26 Mirko MARKOVIĆ, *Descriptio Croatiae : hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata* (Zagreb: Naprijed, 1993.) 64.

1697. godine.²⁷ Prema tome, veduta utvrde koja stoji uz naziv *Diatro* na karti Nikole Cusanusa odgovara stvarnoj situaciji kakva se u vrijeme nastanka karte nalazila u Đakovu, a toranj koji se vidi usred utvrde na karti mogao bi biti zvonik đakovačke srednjovjekovne katedrale. Ovdje treba uzeti u obzir vrlo malu, ali postojeću vjerojatnost da je u prvoj polovici 15. stoljeća netko ucrtao đakovačku utvrdu na kartu s namjerom ispravnog prikaza (u smislu orijentacije i rasporeda elemenata),²⁸ što bi sugeriralo da se ova pretpostavka realističnog prikaza vedute ne treba olako odbacivati. Najvažnini argument koji govori u prilog poistovjećivanju ovog elementa na karti s Đakovom u korist Markovićeve teorije jest i samo ime. Naime, u prethodnom poglavlju nabrojene su varijacije imena Diaco iz povijesnih izvora, i kad se njih usporedi, lako je utvrditi da su to imena koja su sličnija nazivu *Diatro* od već spomenutog Dios, koji se u izvorima spominje kao *Gyos*, *Dyog*, *Diows* i *Dyos*.²⁹

Zanimljiva činjenica da je jedino naselje u slavonskom međuriječju Drave i Save upravo ovaj zagonetni *Diatro* povlači za sobom pitanje od kakve je važnosti bilo takvo naselje da je jedino prikazano u spomenutom prostoru. Odgovor bi se mogao pronaći u asociranju s ostalim prikazanim gradovima iz okolice, kao što su Dubrovnik, Senj, Split, Estergom ili Modruš, a zajednička poveznica im je to što su sjedišta biskupija. Stoga, označavanje Đakova, koje je tada bilo sjedište Bosanske biskupije, nije ni malo nelogično.

Ako prihvatimo Markovićevu teoriju da je *Diatro* zapravo Đakovo, ovaj zemljovid Nikole Cusanusa (redakcija B, Eichstatt iz 1491. g.) predstavlja zapravo najstariji (do sada sačuvani) kartografski prikaz Đakova.

Sljedeći kronološki prikaz ovog prostora bila bi zapravo dva zemljovida iznimno slična, i koja su nastala i vremenski i prostorno vrlo blizu jedan

27 Österreichisches Staatsarchiv - Kriegsarchiv - H III C 107 B, svezak 2. karta br. 5.

28 E. Csaplovics navodi za kasniju Laziusovu kartu Regni hungariae descriptio vera (1552/1556) kako su veći gradovi predstavljeni skicama realističnih veduta, kakve bi se uistinu i vidjele približavajući se stvarnom naselju. Vidi u: Elmar CSAPLOVICS, „The Emergence of Early Regional Maps of Hungary and their Influence on the Mercator Maps of Hungary”, u: *A world of innovation: cartography in the time of Gerhard Mercator*, ur. Gerhard Holzer, Valerie Newby, Petra Svatek i Georg Zotti (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2015.) 84–110.

29 Josip BÖSENDORFER, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija; Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske Baranjske, Vukovske i Srijemske te kr. i slob. Grada Osijeka u srednjem i novom vijeku* (pretisak izdanja iz 1910.) (Vinkovci: Privlačica, 1994.) 190.

drugome. Prvi je zemljovid Francesca Rosellija. Riječ je o kartografu talijanskog podrijetla koji je kao minijaturist boravio na dvoru kralja Matije Korvina između 1476. i 1484. godine. Iako nije sačuvana njegova karta „Ungheria dopia d’un foglio reale”, koja je zasigurno bila jedinstven prikaz ugarskih zemalja o kojima je Roselli mogao saznati tijekom svojeg boravka na dvoru Matije Korvina, sačuvana je karta balkanskog poluotoka (slika 4) na kojoj nalazimo neke oznake za mjesta i naselja koje ne nalazimo na kartografskim prethodnicama kao što je Cusanusova karta.³⁰ Na ovoj karti po prvi put nalaze se Gorjani, i to u obliku *goriame*, a okruženi su naseljima *stupcanica*, *orahouicca*, *vulpono*, *osich* i *moraua*, što su vrlo zanimljive varijacije imena, sličnije današnjim oblicima naziva nego srednjovjekovnima. Prema pretpostavci Floria Banfia, originalni crtež ove karte potječe iz vremena prije 1489. godine.³¹ Druga je karta Henricusa Martellusa Germanusa iz okvirno istog vremena, a do danas je sačuvana u tri kopije. Jedna se, pod nazivom „Descriptio Grecie”, nalazi u atlasu *Insularium illustratum*³², druga je dio Ptolomejeve „Geografije”, koja se čuva u Firentinskoj knjižnici³³, a treća je također dio kopije „Insularija” iz Leidena.³⁴ I na ovom zemljovidu nalazimo samo Gorjane u obliku *goriame*, a oko njih *noraua*, *siunar*, *stupzaniza* i *dobrathuthia*, dakle ovdje nema ni Orahovice, ni Valpova, ni Osijeka, nego se javljaju Dobra Kuća i Svinjar.³⁵ Prostor koji prikazuju i Rosselijeva i Germanusova karta obje prostorno približno odgovaraju Ptolomejevoj Petoj karti Europe (“Quinta Europae Tabula”), koja prikazuje Norik, Vindeliciju i Retiju te Donju i Gornju Panoniju, Iliriju, Dalmaciju i Liburniju. Na ovim zemljovidima dakle nema ni Levanjske Varoši ni Đakova. Na temelju velikih sličnosti između Rosselijeve karte i dviju Martellusovih

30 Karta je pohranjena u zbirci Landau – Finaly Fondu (Biblioteca Nazionale Centrale), dostupna je online preko knjižnog digitalnog repozitorija na stranici archive. <https://archive.org/details/1-f-rosselli-5-pen.-balcanica>, (pristupljeno 2025-07-01).

31 Florio BANFI, „Two Italian Maps of the Balkan Peninsula.” *Imago Mundi*, vol. 11 (1954.), 17–34.; Roberto ALMAGIÀ, „On the Cartographic Work of Francesco Rosselli.” *Imago Mundi*, vol. 8 (1951.) 27–34.

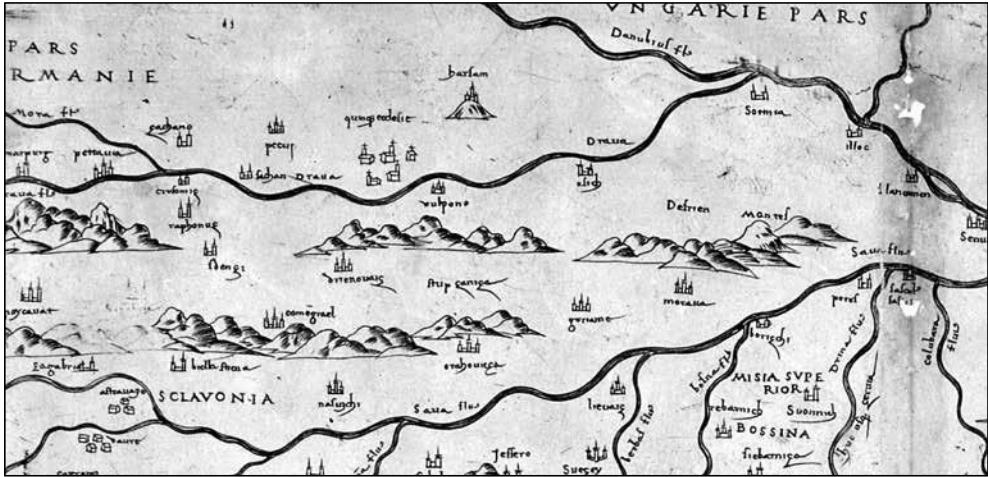
32 Francuska, Dvorac Chantilly, Bibliothèque et archives du château - 698 (483) Fol 68–69. <https://arca.irht.cnrs.fr/ark:/63955/md61rf561s93>, (pristupljeno 2025-08-01).

33 Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze, Codex Magliabechianus, Magliab. Lat. CIII. 16, Tab 8; Descriptio Tabvle Moderne Gretie Illiridis Libvrnie et Dalmatie. Dostupno na: <https://archive.org/details/magliabechiano-xiii.-16-images/page/n217/mode/2up>, (pristupljeno 2025-08-01).

34 Sveučilište u Leidenu, codex Voss. Lat. Fol. 23: *Insularium Illustratum*, Tabula n. 14.

35 H. KEKEZ, „Gorjani na kartografskim prikazima.”, 84.

karata (iz Chantillyja i firentinske knjižnice) F. Banfi smatra da sve tri karte imaju zajednički predložak koji je izgubljen do danas, a što se tiče vremena nastanka, ni jedna se ne može jasno i nedvojbeno izdvojiti kao prva.³⁶

Slika 4. Dio Rossellijeve karte balkanskog poluotoka s prikazom istočne Hrvatske, Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze ©.

U najpoznatijoj karti Ugarskog kraljevstva, Lazarusovoj Tabuli Hungarie iz 1528. godine, Đakovo je navedeno kao *Siabo w Diaco*, Gara kao *Sara*, a Nevna kao *Newma*.³⁷ U kasnijem izdanju ove karte kojega je načinio Giovanni Andrea Valvassore u Veneciji 1553. godine pod imenom „Nova descriptio totius Ungariae” koristi se kombinacija *Siabo vu Diako*, *Sara* i *Nevma*.³⁸ Buduće edicije nastale su ubrzo, jedna u Rimu 1558. ili 1559. godine, tiskana kod Lafrerija,³⁹ i druga 1559. godine koju je načinio Pirro Ligorio u

36 F. BANFI, „Two Italian Maps..”, 30.

37 Sve tri varijacije su preuzete iz tumačenja u radu: Dubravka MLINARIĆ i Petra PLANTOSAR, „Doprinos Lazarusa Secretariususa razvoju predmoderne kartografije donjeg međurječja Drave, Save i Dunava: primjer toponimije.” *Scrinia Slavonica* 24, br. 1 (2024) 7–35.

38 Nova descriptio totius Ungariae, Digitalna biblioteka Sorbonne: <https://nubis.bis-sorbonne.fr/ark:/15733/3d8j?mirador-1=1>, (pristupljeno 2025-08-01).

39 Zsolt TÖRÖK, „Renaissance Cartography in East – Central Europe, ca. 1450 – 1650”, u: *The History of Cartography, Volume 3 Cartography in the European Renaissance*, ur. David Woodward (Chicago: The University of Chicago Press, 2007.), 1827. Karta je dostupna za pregledavanje na: Stanford University Libraries, The Barry Lawrence Ruderman Map Collection: <https://exhibits.stanford.edu/ruderman/catalog/km564xz1714>, (pristupljeno 2025-08-01).

Napulju.⁴⁰ I Lafrerijeva i Ligoriova verzija za Đakovo, Gorjane i Levanjsku Varoš imaju nazivlje isto kao što se nalazi u tumaču Lazarusova originala D. Mlinarić i P. Plantosar.

Upravo od ovog naziva *Siabo* s Lazarusove karte započinje određena konfuzija na kasnijim kartama kada češće nailazimo na oznaku *Siabo(w)*⁴¹ nego inačicu imena *Diaco*. Da je ovaj Lazarusov dvodijelni naziv za Đakovo korišten i u drugim kartografskim primjerima, vidljivo je na karti nepoznatog autora koja se čuva u Prirodoslovnom muzeju u Beču, a koja se po natpisu datira u 1566. godine. Na njoj je Đakovo nazvano *Siabo Diako*, Gorjani *Sara*, dok Levanjske Varoši nema.⁴² Dva desetljeća kasnije kod Mercatora 1589. godine nailazimo na samostalno javljanje naziva *Siabow* (uz *Garra* i *Nysna*),⁴³ pa opet na karti Willema i Joana Blaeua iz 17. stoljeća (*Siabow – Garra – Nysna*).⁴⁴ Na većini kartografskih izvora iz 16. i 17. stoljeća gdje su naznačeni Gorjani i Levanjska Varoš, Đakova u obliku *Diaco* ili sličnoj varijaciji više uopće nema (vidi Prilog 1). U drugoj polovici 17. stoljeća nerijetko nailazimo na pandane na istoj karti: *Siabow* i *Diacuo*, *Garra* i *Goriane*, *Nevna* i *Nevuma*, dakle po dva naziva i dvije oznake za jedno te isto mjesto. Takva je situacija do 1700. godine kada kod Johanna Christopha Müllera nailazimo na ispravno i jedinstveno imenovanje Đakova kao *Jacovar*.⁴⁵ Müllerova je karta dio atlasa koji detaljno prikazuje prostor razgraničenja Habsburške Monarhije i

40 Nova descriptio totius Hungariae, Pyrrho Ligorio Neap. auctore... Sebastianus a Regibus Clodiensis incidebat; <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8469256k.r=pirro%20ligorio?rk=214593;2>, (pristupljeno 2025-08-01).

41 Gyula DECSZY, „Anthroponyms Underived to Settlement Names: A Place Name Type in East Central Europe” u: *Actes du XVIe Congrès international des sciences onomastiques*, Quebec, 1987., 199–204.; Georg HELLER, *Comitatus Verocensis* (München: G. Ganschow, 1976) 42.

42 Kunsthistorisches Museum Wien, *Kunstakammer Inv.-Nr. 3020*. Karta je obrađena u radu: Ferdinand OPLL, „Der burgenländisch-westungarische Raum auf Manuskriptkarten der Mitte des 16. Jahrhunderts”, u: Perschy Jakob/Sperl Karin (ur.), *Fokus Burgenland – Spektrum Landeskunde. Festschrift für Roland Widder* (Burgenländische Forschungen, Sonderband XXVIII, Eisenstadt 2015), 293–319.; Dostupna je na: <https://www.khm.at/kunstwerke/landkarte-der-habsburgischen-erblande-mit-kompass-karte-des-oesterreichisch-tuerkischen-kriegsschauplatzes-89026>, (pristupljeno 2025-08-01).

43 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE D-714 <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8439622b.r=mercator?rk=965670;0>, (pristupljeno 2025-07-01).

44 Bibliothèque nationale de France, GE DD-628 (53RES) <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55005025g/>, (pristupljeno 2025-07-01).

45 Atlas der Grenzen zwischen kaiserlichem und türkischem Gebiet, entsprechend dem Frieden von Karlowitz: str 7. <https://viewer.onb.ac.at/1000D04D/>, (pristupljeno 2025-07-01).

Osmanskog Carstva, ustanovljen nakon Mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine. Na kasnijim kartama 18. stoljeća u potpunosti nestaje oznaka *Siabow*, a ostaje oznaka za Đakovo, najčešće u obliku *Diacovar*, što dodatno potvrđuje pretpostavku da je riječ o istom naselju.

Slika 5. Neke od izabranih veduta Gorjana i Levanjske Varoši.

Osim sadržajne analize s obzirom na količinu i raspored geografskog nazivlja, s povijesno-umjetničke strane kartografski prikazi donose vrlo bogate informacije u vidu minijaturnih veduta označenih naselja. Spomenut ćemo samo neke od interesantnijih prikaza veduta.

Iz 1556. godine potječe čuvena karta Wolfganga Laziusa.⁴⁶ Gorjani su prikazani kao skup zgrada uz potok naziva *Biczky fl.*⁴⁷, dok je Levanjska

46 Regni Hungariae descriptio vera / Wolfgangus Lazius. https://www.e-rara.ch/bau_1/content/zoom/3946330, (pristupljeno 2025-07-25).

47 Naziv sugerira potok Bid.

Varoš prikazana kao *wasserburg* koji se sastoji od jedne zidane visoke zgrade na zemljanom otoku. Nürnberški graver Mathias Zündt izradio je jednu od estetski najimpresivnijih karata 1567. godine.⁴⁸ Naselja i prostorni raspored preuzeo je od Laziusa, ali je dodao niz dekorativnih ilustracija koje prikazuju neke značajne bitke, grbove pokrajina i zemalja, minijature crteže detalja iz svakodnevnog života karakteristične za regiju (stoka na ispaši, stogovi sijena, kuće, lov, vožnja četveroprega, lađe na Dunavu...). Učrtani su polumjeseci na tornjeve u naseljima koja su u vrijeme nastanka zemljovida bila osvojena od Osmanija (npr. Valpovo, Vukovar, Osijek, Šikloš, Vinkovci, Ilok, Siget⁴⁹). Gorjani (*Garra*) prikazani su kao zidovima utvrđeno naselje unutar kojega se naziru krovovi zgrada i visoki toranj. Naselje je postavljeno na potoku Biđu (*Biczbi. flu*), istom kao *Zombathel* (Lug Subotički), a na odvojk potoka smještena je i Nysna (Nevna). Zanimljivost je i Zündtova ilustracija Katzianerova bijega nakon bitke koja se odigrala 1537. godine u okolici Gorjana. Od istog Zündtova predloška tiskana je crno-bijela karta 1594. godine⁵⁰, na kojoj su svi identično nacrtani elementi i nazivi kao i na karti iz 1567. godine. Jedina su razlika dodatno nadodani polumjeseci na vrhove tornjeva kao simbol naselja koja su, u razdoblju između tiskanja obje karte, osvojena od strane Osmanlija. Levanjska Varoš je na oba kartografska prikaza naznačena kao utvrda okružena vodom, kao i u Laziusovu slučaju. U donjem desnom kutu nacrtana je osmanska vojska kako napreduje preko Save u područje međuriječja Drave, Save i Dunava. Sličan vizualni prikaz s polumjesecima primjećujemo kod Gerarda de Jodea iz 1567. godine, gdje su i Gorjani i Levanjska Varoš prikazani s polumjesecima.⁵¹ Zündt je autor još jedne karte iz 1566. godine, koja je poprilično siromašna naseljima, ali među

48 Nova totius Ungariae descriptio accurata diligens desumpta ex pluribus aliorum editis cosmographicis chartis et typis aereis incisa a Matthia Cynthio Norimbergensi Anno a Christo nato M.D. LXVII. : eine Neuwe warhafftige beschreibung des ganezen Ungerlands mit Sunderem fleys auss Anderen Lantthaffeln zu sammen gebracht unnd in druck versertiget durch Mathias Zundten zu Normberg. Im jar nach Christi geburt 1567. Dostupno na: <https://www.loc.gov/item/2021668431#institution=university-of-wisconsin-milwaukee-libraries&page=3>, (pristupljeno 2025-08-01).

49 Za Siget je naveden i natpis da je osvojen 7. 9. 1566. g., dakle, godinu prije nego je otisnuta karta.

50 Regni Hungariae delineatio: nunc demum et post omnium priorum editiones multis in locis curatissime correcta et castigata: <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb00002970?page=,1>, list 38, karta 23. (Pristupljeno 2025-06-01).

51 Hungariae typus. Habes hic, benevole spectator, praestantissimi Hungariae regni... novissimam descriptionem... atque... Dambii ejusque ostiorum... exactissimam delineationem: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b530274730?rk=21459;2>, (pristupljeno 2025-06-10).

naznačenima našli su se i Gorjani (Garra), prikazani kao utvrđeno naselje.⁵² Ne smije se izostaviti ni kartu Paola Forlanija iz 1566., gdje su standardno prikazani Gorjani (Garra) i Nevna (Nisna), ali zanimljivost je prikaz sukoba dvije vojske, ucrtane kraj Gorjana, što je ponovno ilustracija bitke iz okolice Gorjana 1537. godine.⁵³ Gorjani nemaju ucrtan polumjesec, dok Osijek i Valpovo imaju. Nešto kasnija karta Pietera Van den Keerea iz 1620. godine također sadrži spomenute polumjesece u Gorjanima i Levanjskoj Varoši (*Garra* i *Nijsna*). Zanimljiva je i istočkana granica koja prolazi zapadno od mjesta *Garra* i *Zumbathol*, koja moguće predstavlja napredovanje osmanske vojske.⁵⁴ Takva je granica prikazana i na Lazarusovoj karti iz 1528. godine, u skladu s onodobnom situacijom u ratovima s Osmanlijama. I na karti Levinusa Hulsiusua iz iste godine (1620.) Gorjani (*Garra*) imaju ucrtana dva polumjesece, dok Nevna (*Nysna*) nema nijedan.⁵⁵

Sgrootenove karte iz Pariza, Madrida i Bruxellesa

Još jedna zanimljiva karta na koju je bitno skrenuti pozornost nalazi se u djelu *Orbis terrestris descriptio* koje se čuva u Madridu u Španjolskoj nacionalnoj biblioteci. Autor djela je kartograf Christiaan Sgrooten, a završio ga je 1592. godine. Posvećeno je kralju Filipu II. Španjolskom, a sastoji

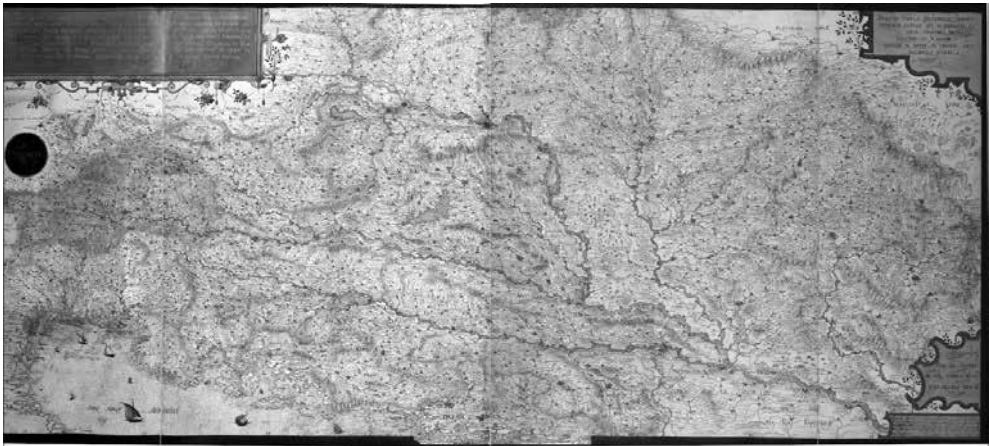
52 Das Khynigreich Hungern... B IX a 1199; <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/823/>, (pristupljeno 2025-06-10).

53 „Vera et ultima discriptione di tutta l’ Austria, Vngheria, Transilvania, Dalmatia et altri paesi come nel disegno apare”. 1566 Atlas universal, Lafréri, Antoine (1512-1577) Bertelli, Ferdinando (fl. 1550), Forlani, Paolo, Gastaldi, Giacomo (ca. 1500-ca. 1565), Tramezini, Michaelo - ed., Camocio, Giovanni Francesco (fl. 1560-1572), Zaltieri, Bolognino (fl. 1555-1576), Licinius, Fabricius (ca. 1521-1565), karta br. 23, str. 38., <https://bnedigital.bne.es/bd/es/card?id=7c937895-7938-486a-8b5e-e47b4850f334> . (pristupljeno 2025-06-10).

54 Nova et recens emendata totius regni Ungariae una cum adjacentibus et finitimis regionibus delineatio / Petr. Kaerius, [fecit], <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8468410z/fl.item.zoom#>, (pristupljeno 2025-06-10).

55 Newer und fleissiger Abriß der Länder Oesterreich, Ungern, Siebenbuergen, Wallachey, Moldaw, Thracien oder Tuerckey, Bulgarien, Crabaten, Servien, Schlawonien, Boßnien, Dalmatien, Histrien, Friol, Windischmarck, Kaernten, Krain, Steyer-marck und Saltzburck. Nürnberg// Nürnberg// : H. S.1620, <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb00114046?page=.1>, (pristupljeno 2025-06-10).

se od 38 karata, dimenzija 83 x 68 cm.⁵⁶ Karte su detaljne s bogatstvom hidrografskih i toponimskih informacija. Među nazivljem nailazimo na mješavinu suvremenog toponimskog korpusa i latinskih imena za gradove nekadašnjeg Rimskog Carstva. Djelo je u literaturi poznatije kao *Atlas Madritensis* (Madridski atlas), prema mjestu čuvanja. Osim ovoga, sačuvan je još jedan Sgrootenov, stariji atlas koji je iz Španjolske dospio u Belgiju u Bruxelles, gdje se i danas čuva, zbog čega je nazvan *Atlas Bruxellensis* (Briselski atlas).⁵⁷ Sastoji se od 36 karata dimenzija 65 x 65 cm. Što se tiče prostora Hrvatske i Đakovštine, za proučavanje je korisniji ovaj Madridski jer sadrži hrvatske zemlje prikazane na dva spojena zemljovida. Atlas iz Bruxellesa sadrži samo jednu od ove dvije karte, i to onu zapadnu koja prikazuje Istarski poluotok, Kvarner i Dalmaciju te prostor Hrvatske i Bosne južno od Save.⁵⁸

Slika 6. *TABULA XXII CONTINENS HVNGARIAE REGNUM ET SVBIECTAS EIDEM PROVINCIAS*, Biblioteca Digital Hispánica©.

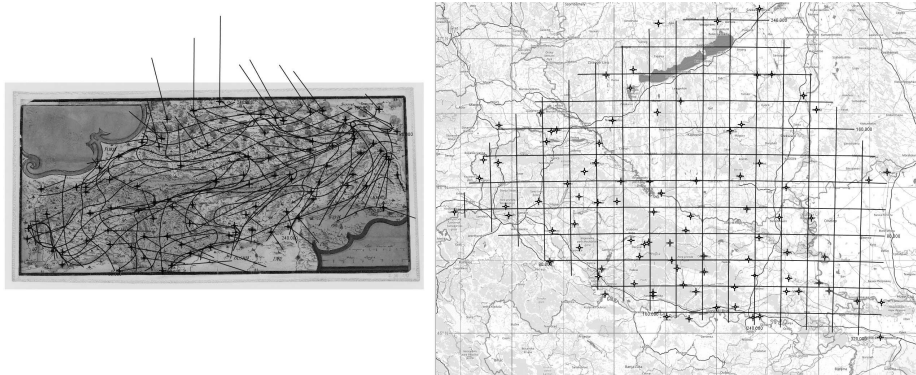
-
- 56 Biblioteca Digital Hispánica, *TABULA XXII CONTINENS HVNGARIAE REGNUM ET SVBIECTAS EIDEM PROVINCIAS*: <https://bndigital.bne.es/bd/es/card?id=b943da30-0a49-4266-9350-0f0e08016b6f>, (pristupljeno 2025-06-10).
- 57 Koninklijke Bibliotheek van België, Atlas Bruxellensis: <https://belgica.kbr.be/BELGICA/doc/SYRACUSE/17538007>; (pristupljeno 2025-07-01).
- 58 Koninklijke Bibliotheek van België, Descriptio totius Illyridis: <https://opac.kbr.be/LIBRARY/doc/SYRACUSE/17537927>; (pristupljeno 2025-07-01).

Slika 7. Uvećanje prostora Đakovštine i okolice, *TABULA XXII CONTINENS HVNGARIAE REGNVN ET SVBIECTAS EIDEM PROVINCIAS*, Biblioteca Digital Hispánica©.

Verzija iz Madridskog atlasa pokazuje puno bogatiju toponimsku građu od Briselskog. Na prostoru Đakovštine označeno je naselje *Garra* (Gorjani) kao mjesto gdje se dva potoka spajaju, te *Nysna* također kao mjesto utoka dva potoka. Ovo je drugačiji prikaz od ustaljenog gdje se i Gorjani i Levanjska Varoš prikazuju kao utvrde okružene vodom. Sgrooten ih prikazuje na kopnu, okružene potocima, što je realističniji prikaz od ostalih, iako donekle netočan jer Gorjani nisu na većem potoku, dok Levanjska jest, na Breznici. Južno od *Garre* nalazi se *Certisa*, ime naselja iz antičkog razdoblja koje se nalazilo u okolini Đakova. *Certisa* je napisana velikim slovima (majuskulom) isto kao i *Myrsa*, *Civalis*, *Carnaco*, *Antianis*, *Tevtibvrgivm* i ostala latinska imena, što

sugerira da ih je Sgrooten zamislio kao poseban sloj informacija koje trebaju pokazivati mjesta gdje su u antičko doba postojala naselja.

Slika 8. Analiza i vizualizacija distorzije Sgrootenova prikaza te prostor koji karta obuhvaća.

Sgrootenov stil dekoriranja i označavanja zemljovida posjeduje neke jedinstvene elemente. U Briselskom atlasu veća naselja označena su skupinama zgrada i bojena u crveno, a način pisanja slova također se može okarakterizirati kao nešto svojstveno autoru. Kartuše su u Briselskom atlasu često prazne i izrađene na jednostavan način, najčešće žute ili sivkasto ružičaste boje sa specifičnim bordurama u živim bojama. Ako su na kartama prisutna mjerila, nalaze se u tim kartušama i izražena su u nekoliko različitih mjernih sustava. Ovakve elemente pronalazimo u tri vrlo neobične karte koje nemaju navedenu točnu dataciju ni autora, a čuvaju se u Francuskoj nacionalnoj biblioteci, u Zbirci d'Anville.⁵⁹ Za prostor Đakovštine bitna je

59 O jednoj od ovih karata pisala je Mirelle PASTOREAU, „Neke zanimljive karte Hrvatske koje se čuvaju u Bibliotheque Nationale u Parizu” u: *Pet stoljeća geografskih i pomorskih karata Hrvatske*, ur.: Drago Novak, Miljenko Lapaine, Dubravka Mlinarić (Zagreb: Školska knjiga, 2005.) 167–178.; Druga karta, koja se u ovom radu detaljno opisuje, u kontekstu prikaza Gorjana spomenuo je: H. KEKEZ „Gorjani na kartografskim prikazima” 88. Dimenzija je 106 x 48 cm, a nosi signaturu GE DD-2987 (3280 B RECTO). Ostale dvije dostupne su na: *Austria sive Pannonia superior*: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53039242j?rk=21459:2> i *Dalmatiae, Histriae, Croatiaeque delineatio*, 172. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53039414z.r=croatiaque?rk=21459:2> , (pristupljeno 2025-06-15).

jedna od njih, a riječ je o karti koja se vodi pod naslovom „Sclavoniae, Syrmiae, Windischlandiaequae delineatio, 172.“. Kao razdoblje nastanka u katalogu je navedeno vrijeme između 1720. i 1729. godine. Na karti je prikazan prostor Štajerske, Slavonije, Južne Ugarske, središnja Hrvatska (označena kao *Windischlandt*), dok su krajevi južno od Save prikazani s manjom gustoćom znakova i nazivlja. Vrijednost mjerila za prostor Đakovštine je 1: 250 000⁶⁰, dok je računalno izračunata vrijednost mjerila cjelokupnog zemljovida 1 : 360 000.⁶¹ Prikaz odudara od sjevera za 21° u smjeru suprotnom od kazaljke na satu. Karta obuhvaća približno 82 193 km².⁶²

Slika 9. *Sclavoniae, Syrmiae, Windischlandiaequae delineatio, 172;*
Bibliothèque nationale de France©.

- 60 Na temelju odnosa stvarne i na karti ucrtane udaljenosti Osijek – Sl. Brod, Gorjani – Sl. Brod.
- 61 Izračunato pomoću programa *MapAnalyst* na temelju 88 uparena naselja na cijeloj karti. Identificiranje srednjovjekovnih naziva mjesta rađeno je na temelju: Géza PÁLFFY, „Izvanredan izvor o zemljopisnim znanjima ugarsko-hrvatske političke elite 16. stoljeća: popis ugarskih i slavonskih gradova, utvrda i kaštela koji su između 1526. i 1556. dospjeli u turske ruke, sastavljen za staleže Njemačko-Rimskog Carstva“, *Scrinia Slavonica* 14, br. 1 (2014): 9–39.
- 62 Izračunato pomoću programa QGIS 3.32.3 stvaranjem prostornog okvira prema naseljima koja se nalaze uz rubove zemljovida.

Slika 10. Isječak iz karte *Sclavoniae, Syrmiae, Windischlandiae delineatio, 172;*
Bibliothèque nationale de France©.

Što se tiče prostora Đakova i Đakovštine, od naselja prikazani su Gorjani, i to kao *Gara* te *Levanjska Varoš* kao *Nysna*. U Gorjanima je na vrhu tornja najviše zgrade ucrtan polumjesec, što bi sugeriralo da je naselje pod turskom upravom u vrijeme nastanka karte. Isti znak nalazi se za *Valpovo* (*Valponia*), *Osijek* (*Exechia*), *Ivankovo* (*Wanka*), *Herman* (*Hermanden*) i ostala naselja. U okolici Gorjana nacrtano je više cestovnih pravaca nego igdje dalje na karti, a na istočnoj strani ucrtan je dvostruki krug u koji ulazi šest krakova ceste. Na karti nije ucrtano ni *Đakovo* ni *Siabow*. Gorjani su naznačeni kao naselje uz rijeku, dok je *Nysna* (*Nevna*) također točno navedena kao utvrda okružena vodom – *wasserburg*.

Na prvu se čini kako bi se ovaj kartografski prikaz trebao datirati u vrijeme oslobodilačkih ratova protiv Osmanlija, s obzirom na to da je na karti sjeverno od *Drave* i istočno od *Dunava*, u *Ugarskoj*, prikazano 90 naselja sa simbolima paljenja i oblakom dima, a i u katalogu zbirke pretpostavljeni datum nastanka je smješten između 1720. i 1729. godine. Ovu je dataciju preuzeo i H. Kekez.⁶³ Ta „popaljena” naselja imaju simbole križa na vrhu ucrtanih zgrada u naselju, dok nijedno naselje koje ima ucrtan polumjesec, nema oznaku gorenja, što bi sugeriralo da su kršćanska naselja popaljena, a ne muslimanska tj. osmanska. Time se otvara mogućnost ranije datacije,

63 H. KEKEZ, „Gorjani na kartografskim prikazima iz 16. i 17. stoljeća”, 88.

odnosno da nije riječ o prikazu oslobodilačkih borbi kršćanske vojske protiv Osmanlija, nego proces osmanskog osvajanja, što bi prikaz karte smještalo u 16. stoljeće, a ne kraj 17. niti početak 18., kako smatra H. Kekez i kako je navedeno u Francuskoj nacionalnoj biblioteci. Na karti su upisane godine 1526. dva puta. Jednom (u dvostrukom istočkanom krugu) kraj Mohača (*Mohathz*), gdje vjerojatno ukazuje na mjesto i vrijeme Mohačke bitke. Drugi put je godina 1526. označena između Hermana (*Hermanden*) i Paline (*Palyna*), a do danas nam nije poznato da se ondje odvila kakva bitka ili vojni okršaj spomenute godine. Istočno od Gorjana ucrtan je isti istočkani krug kao kraj Mohača pa je moguće da je to bilo predviđeno mjesto za upis godine kad se odigrala bitka u kojoj je razbijena Katzianerova vojska, a ne prometno kružno raskrižje.

U prilog ranijoj dataciji sva tri kartografska prikaza iz Francuske nacionalne knjižnice ide i analiza načina prikazivanja naselja, dizajn uzoraka slova kojima su ispisana imena naselja, stil oblikovanja kartuša i nacrt mjerila te način ucrtavanja cesta, koji su vrlo slični Sgrootenovu Briselskom atlasu. Već je napomenuto da je Briselski atlas završen u drugoj polovici 16. stoljeća, 1573. godine, dok je Madridski završen 1595. Nadalje, i po stilskim odlikama karta je sličnija prikazima iz 16. stoljeća nego onima s kraja 17. stoljeća. Ovu je pretpostavku također iznio Wouter Bracke 2015. godine, gdje je sve tri navedene karte iz Francuske nacionalne knjižnice usko povezao sa Sgrootenovim starijim, Briselskim atlasom.⁶⁴ Prihvaćajući pretpostavku o autorstvu i nastanku ovih karata u drugu polovicu 16. stoljeća, kartu pod nazivom „Sclavoniae, Sylvaniae, Windischlandiaeque delineatio, 172.” možemo smatrati jednom od najstarijih regionalnih karata Slavonije.⁶⁵

64 Wouter BRACKE, A royal source for Mercator: The „Atlas Bruxellensis” by Christiaan Sgrooten (MS 21.596), u: *A world of innovation: cartography in the time of Gerhard Mercator*, ur. Gerhard Holzer, Valerie Newby, Petra Svatek i Georg Zotti. (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2015.) 192–211.

65 Više o Sgrootenovu radu: Robert W. KARROW, *Mapmakers of the Sixteenth Century and Their Maps: Bio-Bibliographies of the Cartographers of Abraham Ortelius, 1570* (Chicago: For the Newberry Library by Speculum Orbis Press, 1993) 480–494.

Sadržajne analize

U 48 kartografskih prikaza koji su nabrojani u Prilogu 1. Đakovo se prvi put spominje 1491. godine. Nakon toga označeno je 1528. godine, da bi se ponovno pojavilo tek 1600. kao *Siabow*. Ukupno se javlja na 14 karata (29 %), a na tri karte javlja se *Certissa/Certissia/Certis*, kao oznaka za antičko naselje, a ne srednjovjekovno. Prema tome, Đakovo je potpuno odsutno na većini kartografskih prikaza, što sugerira da ga autori nisu smatrali važnim za označavanje. Nije označeno ni u karti „*Sclavoniae, Sylvaniae, Windischlandiaequae delineatio, 172*”, koju možemo zasad karakterizirati kao najstariju regionalnu kartu čiji sadržaj obuhvaća i prostor Đakovštine. Drugačija je situacija s *Levanjskom Varoši* tj. srednjovjekovnom *Nevnom*. Ona se nalazi na 34 kartografska prikaza (71 %). *Gorjani* tj. naselje *Gara* zastupljeni su na čak 44 prikaza (92 %), najviše od prethodna dva naselja. *Vrbicu* i *Dragotin* susrećemo 1683. i 1685. godine, a tek od početka 18. stoljeća popisuju se i ostala naselja Đakovštine.

Prema tome, analizom učestalosti spominjanja naselja u zemljovidima možemo iščitati hijerarhiju važnosti svakog pojedinog naselja. *Gorjani* prednjače s najviše broja spomena, što odražava njihov stupanj centraliteta i administrativnog značaja. *Gorjani* su u srednjovjekovnom razdoblju bili od velike važnosti kao plemićka rezidencija, utvrđeno naselje, urbano naselje te kao sjedište župe i mjesta gdje je djelovao dominikanski samostan. Osvajanjem od strane Osmanlija tridesetih godina 16. stoljeća, zahvaljujući tim administrativnim i strateškim predispozicijama, *Gorjani* su postali sjedište kadiluka unutar kojega su se nalazili i *Levanjska Varoš* i *Đakovo* kao sjedišta nahija *Nivne* i *Đakova*.⁶⁶ Tek krajem 16. ili početkom 17. stoljeća uslijed gospodarskog razvoja *Đakova* sjedište se premješta iz *Gorjana* u *Đakovo*.⁶⁷ *Levanjska* je *Varoš* u zemljovidima po broju spomena na drugome mjestu, a *Đakovo* je na posljednjem. Takva situacija je također odraz administrativne, gospodarske ili strateške važnosti koju je *Đakovo* izgubilo odlaskom bosanskih biskupa tridesetih godina 16. stoljeća, dok su je *Gorjani*

66 Nenad MOAČANIN, „Granice i upravna podjela Požeškog sandžaka”, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 13 (1983.), 114–115.

67 Nenad MOAČANIN, *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema, Slavonski Brod, 2001), 65.

kao sjedište kadiluka zadržali. Levanjska Varoš je tijekom srednjega vijeka bila važno sjedište prostranog posjeda Nevna, dok je u osmanskome razdoblju izgubila na važnosti. Da više nije bila od strateškog interesa, govori podatak o rušenju utvrde u Nevni u 16. stoljeću.⁶⁸ Đakovo pak, unatoč gubitku uloge crkvenog središta u 16. stoljeću, tijekom 17. stoljeća postupno vraća ulogu regionalnog središta, a taj proces završava se tek u 18. stoljeću povratkom sjedišta bosanskih biskupa u Đakovo.

Uzevši u obzir da se Đakovo nalazi na najmanje analiziranih zemljovida, najčešća kombinacija naziva koju susrećemo na kartografskim prikazima jest *Nysna – Garra*, a javlja se u 20 slučajeva. Prvi koji koristi ovaj par je Lazius 1556. (i 1573. godine), a potom ih nalazimo kod Tramenzinija 1561. g., Zündta 1567., Sgrootena 1573., Zündta i Cajmoxa 1594., de Bryja 1596., Danckertsa 1657., Stenghrija 1664. itd. Od ovih 20 slučajeva kod Mercatora 1589. uz *Nysnu* i *Garru* javlja se i *Newnia* i *Siabow*, kod Quada 1592. *Neuma*, kod Sgrootena 1592. *Niezna*. Abelin i Merian 1638. ucrtavaju naselja *Newma* i *Siabow*, a ista je situacija i kod Baleua 1650. godine. Kod Visschera 1685. uz *Nysnu* i *Garru* nalazimo *Siahow*, *Dlacovi* i *Gariana*, a već sljedeće godine kod Cantellija i De Rossija nalazimo i *Siabow*, i *Diacuo*, i *Nemena*. Dakle, kod Mercatora pronalazimo dva imena za jedno naselje (*Nysna* i *Newnia*), ali prvi ucrtava Đakovo kao *Siabow*, dakle izmijenjeni oblik imena navedenog kod Lazarusa. Od 1685. osim mjesta *Siabow* javlja se naziv *Dlacovi* ili *Diacuo*, dakle najbliži oblici današnjem nazivu Đakova. Ali i dalje se uz njih na istim zemljovidima paralelno javlja *Siabow*, dakle opet se susrećemo s dvostrukim označavanjem jednog naselja.

Osim para *Nysna – Garra* javlja se u sedam slučajeva verzija *Nisna – Garra*. U jednom primjeru nalazimo *Siabo w. Diaco – Newma – Sara* (Lazarus 1528. i kasnije verzije), dok na karti anonimnog autora koja se čuva u Bečkom Prirodoslovnome muzeju iz 1566. nalazimo *Siabo Diako* i *Sara*.

Ostale kombinacije su *Nysna – Garra* (1570. Ortelius), *Nijsna – Garra* (1320. van den Keere) i *Sabow – Nyssna – Newena – Garra* (1680. Visscher). Krajem 17. i početkom 18. stoljeća sve je prisutniji toponim sličan današnjem nazivu Đakova u obliku *Diacovar*, *Diackovar* i *Jacovar*. Nakon oslobođanja prostora današnje istočne Hrvatske od osmanske vlasti, obavljaju se i

68 Isto, 63.

komorski popisi i terenska mjerenja s ciljem kartiranja područja, što rezultira točnijim kartografskim prikazima. Nakon 1690. s takvih zemljovida nestaje Siabow, a ostaje Đakovo, što dodatno ide u prilog argumentu da je riječ o dva naziva za isto mjesto. Umjesto Gare ustaljuje se naziv Gorjani, a umjesto Nevne Levanjska Varoš. Time su pročišćeni svi dvostruki nazivi koji su se sporadično nalazili na zemljovidima od 1589. a najučestalije tijekom 80-ih godina 17. stoljeća.

Među analizirane zemljovide nije uvrštena karta osmanske provenijencije, koja je nastala oko 1700. godine, a čuva se u bečkom Ratnom arhivu⁶⁹ jer nije dostupna u digitalnom obliku. Kartu je obradila E. Korić, a na popisu među naseljima koja su ucrtana nalazi se i Đakovo (*Yâkovise*), Gorjani (*Gara*) i Levanjska Varoš (*Nisna*).⁷⁰ O međusobnom položaju ova tri elementa ne možemo govoriti jer zemljovid nije digitaliziran i dostupan za proučavanje.

Od hidroloških podataka s prostora Đakovštine često se ucrtava rijeka Biđ (*Bics*) na prostor kojim teku Breznica i Kaznica, i često se na nju pogrešno postavljaju Gorjani i srednjovjekovna Nevna. Nevna se u stvarnosti nalazila okružena rijekom Breznicom, dok su Gorjani nastali uz kraće potoke Vrbovac i Bolokan. Međusobni položajni odnos Gorjana i Levanjske Varoši konstantno je bio ucrtavan pogrešno, tako da je Levanjska Varoš (*Nevna*) sjeveroistočno pozicionirana u odnosu na Gorjane, dok je u stvarnosti situacija obratna: Gorjani su smješteni sjeveroistočno od Levanjske Varoši. Ispravan prostorni odnos ucrtan je u Lazarusovoj karti 1528. g., i to među sva tri mjesta: Gorjanima, Đakovom i Levanjskom Varoši, te kod Hirschvogela 1579. g. (Levanjska V. i Gorjani) i na kraju tek 1718. kod Khevenhüllera.

69 Oznaka dokumenta je KA W, B III a 41.

70 Elma KORIĆ, „Slavonija na jednoj koloriranoj osmanskoj karti s početka 18. stoljeća” u: *Od „Sclavoniae” do Slavonije. Pojam, opseg i granični položaj u srednjem i ranom novom vijeku* ur. Robert Skenderović i Milan Vrbanus (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2024.) 427–437.

Slika 11. Usporedba Drave, Dunava i Save kod Lazarusa (1528.), Laziusa (1556.) te na suvremenoj karti.

U prostornom proučavanju sadržaja zemljovida dolazimo do jedne zanimljivosti koju nalazimo u većini kartografskih prikaza međuriječja Save, Drave i Dunava, a to je međusobni odnos ove tri rijeke predstavljen gotovo uvijek identično i izobličeno, od Laziusa, Sgrootena, do Zündta, Van Liefrincka i de Jodea, iz čega se može pretpostaviti da su sve karte rađene na istom predlošku, što se korpusom prikazane toponimije dodatno može potvrditi. Jedina karta koja odudara od gotovo svih kartografskih prikaza sve do početka 18. stoljeća upravo je i najstarija, Lazarusova karta na kojoj su međusobni položaji sve tri rijeke ucrtani mnogo sličnije realnom stanju, što upućuje na obavljeni terenski rad, skupljanje podataka i mjerenje koji su prethodili izradi zemljovida upravo na području sliva ovih triju rijeka (Slavonija i Srijem). Lazarusova karta je i jedina koja je drugačije orijentirana.

Na nekoliko karata nalazimo simbol biskupske kape koji bi sugerirao oznaku sjedišta biskupije. U tom slučaju bilo je očekivano da će se takav simbol nalaziti i u neposrednoj blizini Đakova, koje je bilo sjedište Bosanske biskupije, a to pokazuje jedino Lazarusova karta iz 1528. godine, gdje je na vedutu Đakova dodan križ koji upućuje na crkvenu važnost. U kasnijim zemljovidima Đakovo nestaje pa nema ni oznake na prikladnom mjestu. Kod Laziusa na karti iz 1556. godine na biskupsku kapu i štap nailazimo kod Vinkovaca i između Broda i Požege te u Zagrebu. Identična je situacija i kod Zündta, koji je preuzeo od Laziusa većinu elemenata prikazanih na svojoj karti iz 1567. i 1594., ali su vidljive razlike u izgledu veduta naselja te nekim povijesnim informacijama kao što je ilustracija Katzianerova bijega ili prikaz bitke na Mohaču. Biskupski štap nalazimo i kod Gerarda De Jodea na karti iz 1567. godine, na istim mjestima kao i kod Laziusa i Zündta te kod Levinusa

Hulsiusa 1620. godine, i to samo kod Požege. Nicolas Berey 1664. donosi identičnu situaciju kao Lazius. Kod Emanuela Stenghrija 1664. biskupska kapa ucrtana je samo između Broda i Požege.

Iz ovih kartografskih prikaza teško je govoriti i o kakvoj rekonstrukciji paleookoliša jer je riječ o prikazima gdje je prostor današnje Slavonije, a posljedično i Đakovštine, prikazan u sitnom mjerilu. O evoluciji preciznosti kartografskih prikaza u smislu točnosti prikaza i međusobnih odnosa te ispravnih riječnih tokova možemo govoriti tek u vremenu nakon 1700. godine i karte Johanna Christopha Müllera.

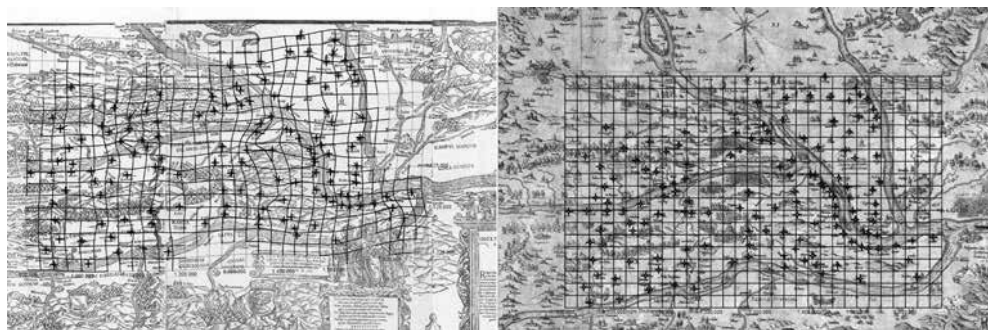
Siabow se pojavljuje na zemljovidima od Mercatorova zemljovida između 1636. i 1644. godine, a kod N. Visschera 1680. i 1685. i 1690., Giacoma Cantellija 1683. i 1686. nailazimo na istom zemljovidu, ali na različitim mjestima po dva imena istih naselja kao što su Garra i Gorjani, Nevna i Nevuma ili Diacovo i Siabo. Kao uzor za najveći broj zemljovida služila je Laziusova karta, čiji se prostorni raspored i toponimska građa mogu prepoznati u brojnim kasnijim izdanjima uključujući i karte M. Zündta, čije su vedute nešto razrađenije od Laziusovih.

Svakako još jednom posebno treba istaknuti karte Christiaana Sgrootena, koji na svojim zemljovidima donosi drugačiji set toponimskih i prostornih informacija nego Lazius i Lazarus. Karta iz Zbirke d'Anville koja prikazuje Slavoniju osim obilnog nazivlja i vrlo detaljnih veduta naselja, sadrži zanimljiv prikaz cesta na prostoru Podravine i Slavonije. Takvu informaciju na kartografskom prikazu do tog trenutka za ovaj predmetni prostor ne susrećemo. Ceste je Sgrooten ucrtao i u Madridskom atlasu na kartama koje prikazuju prostor Slavonije, no ipak ih je znatno manje nego na karti iz Zbirke d'Anville.

Preciznije kartografske prikaze nalazimo tek u 18. i 19. stoljeću nakon opsežnih Državnih topografskih izmjera Habsburške Monarhije, dok začetke ovog procesa susrećemo već nakon oslobođenja većine međuriječja Save, Drave i Dunava od Osmanlija, krajem 17. stoljeća kada se ustaljuje korištenje pravilnog naziva za Đakovo, a redovito se javljaju i okolna sela.

Prostorne analize

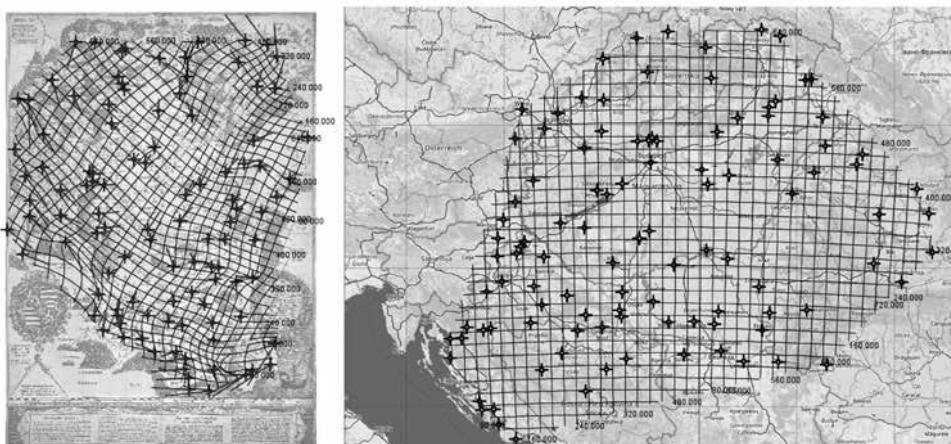
U radu je korišten program *MapAnalyst* za ilustriranje geometrijske točnosti povijesnih zemljovida.⁷¹ Program je otvorenog koda i posebno je razvijen za analiziranje povijesnih kartografskih izvora, a radi na principu usporedbe „starog zemljovida” i „novog zemljovida”. Za prostorne usporedbe s GIS podlogama program koristi *Openstreetmap* karte kao bazu, a postupak se sastoji od uparivanja kontrolnih točaka na povijesnom zemljovidu i referentnoj karti kako bi se ilustrirala mreža distorzije prikaza, vektori pogreške, izolinije mjerila i rotacija povijesne karte. Što je mreža distorzije pravilnija i duljina vektora pomaka naselja kraća, prikaz je točniji. Drugi način na koji se program može učinkovito koristiti usporedba je između dva povijesna zemljovida kako bi se odredila količina istih podataka s ciljem utvrđivanja je li riječ o predlošku po kojemu je zemljovid napravljen. Takav slučaj najjasnije je vidljiv pri usporedbi dijelova Laziusova zemljovida iz 1556. godine i Zündtova iz 1566. godine. Na temelju 287 kontrolnih točaka, zapravo naselja koja se nalaze na oba zemljovida, vidljivo je kako je Zündt osnovu svojeg zemljovida izradio potpuno preuzevši sadržaj i prostorni razmještaj elemenata s Laziusova zemljovida.

Slika 12. Usporedba Laziusova i Zündtova zemljovida.

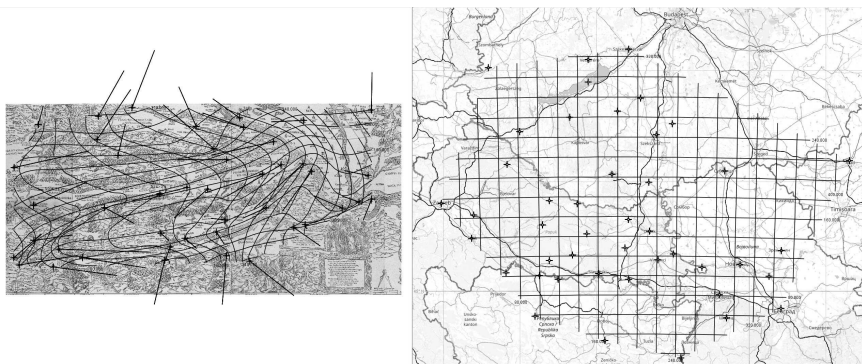
71 Bernhard JENNY i Lorenz HURNI, *Studying cartographic heritage: Analysis and visualization of geometric distortions*. Computers & Graphics. 35 (2011). 402–411.; Bernhard JENNY, Adrian WEBER i Lorenz HURNI, *Visualizing the Planimetric Accuracy Of Historical Maps With MapAnalyst*. Cartographica. 42 (2007) 89–94. O ograničenjima i problematičnosti vizualizacije pomoću *MapAnalysta* vidi: Nicolai ROEL, *Analysing MapAnalyst and its application to portolan charts*, e-Perimetro, Vol. 13, No. 3., (2018), 121–140. Analize zemljovida u ovom radu radene su prema smjernicama navedenim u potonjem radu.

Što se tiče starijeg Lazarusova zemljovida, osim već spomenutog korektnog prikazivanja vodenih tokova, preko *MapAnalysta* može se primijetiti iznenađujuća preciznost u prikazivanju međudnosa naselja. Na slici 13 prikazana je analiza distorzije cijele Lazarusove karte na temelju 106 uparenih naselja, a dobivena mreža pokazuje značajno manja odstupanja u usporedbi s Laziusovom i Sgrootenovom kartom. Mjerilo Lazarusove karte iznosi 1 : 1 159 000, a rotacija prikaza iznosi 61° u smjeru suprotnom od kazaljke na satu.

Slika 13. Prikaz distorzije na Lazarusovu zemljovidu i obuhvaćeno područje na suvremenoj karti. Izrađeno pomoću programa MapAnalyst.

Laziusova karta bogatija je toponimskom građom i služila je kao uzor za cijeli niz kasnijih kartografskih prikaza, no u usporedbi s Lazarusovom kartom distorzije međudnosa naselja puno su brojnije i veće. Usporedba je rađena na dijelu karte koji obuhvaća sjevernu i istočnu Hrvatsku, koristeći 44 naselja za referentne točke. Mjerilo za ovaj prostor iznosi 1 : 559 100, dok je odstupanje od sjevera u rotaciji prikaza 20° u smjeru suprotnom od kazaljke na satu. Bez obzira na to što je Laziusova karta bogatija toponimskom građom, na temelju GIS analiza može se zaključiti da je Lazarusova prostorno vjernija, a prema tome i točnija.

Slika 14. Prikaz distorzije na Laziusovu zemljovidu i analizirano područje na suvremenoj karti. Izrađeno pomoću programa MapAnalyst.

Zaključak

Analizom ovih 48 kartografskih prikaza koji se tiču prostora Đakovštine od sredine 15. stoljeća do početka 18. stoljeća kao dominantno naselje ističe se Gara, koja se javlja na 44 prikaza. Drugo naselje po važnosti je Nevna (današnja Levanjska Varoš), koja se nalazi na 34 zemljovida, dok je na trećem mjestu Đakovo, koje nestaje s povijesnih zemljovida sve do početka 17. stoljeća, a nalazi se na ukupno 14 analiziranih zemljovida. U Lazarusovu zemljovidu Đakovo je navedeno kao *Diacow. Siabo*, i upravo od ovog potonjeg naziva *Siabo* nastaje stoljeće duga konfuzija oko navođenja imena. Naime, u zemljovidima 17. stoljeća pojavljuje se naselje *Siabo* ili *Siabow*, koje kasnije nestaje, a koje najvjerojatnije predstavlja Đakovo. No, čak i kad učestalosti pridodamo *Siabow* kao Đakovo, i dalje se javlja rjeđe nego ostala dva naselja (Levanjska V. i Gorjani), što ukazuje na opadanje njegove važnosti, ali je i posljedica običaja ranonovovjekovnih kartografa čija se djelatnost svodila na kopiranje prethodnih obrazaca bez provedenih novih terenskih prikupljanja informacija o toponimskoj građi i mreži naselja. Doduše, za naše krajeve koji su se u to vrijeme nalazili pod osmanskom upravom razumljiva je nemogućnost dolaska do terenskih informacija. Oslobođanjem ovih prostora od osmanske uprave i uspostavom habsburške vlasti nametnula se potreba mapiranja terena unutar procesa konsolidacije uprave. Spletom ovakvih okolnosti, ali i razvojem znanstvenih metoda i standarda unutar kartografske djelatnosti, došlo je do produkcije vjerodostojnijih prikaza, s obilnijom

topografskom građom te regionalnih karata krupnog mjerila. Ovaj proces dostigao je vrhunac vojnim topografskim izmjerama krajem 18. i tijekom 19. stoljeća, zahvaljujući kojima imamo vrijedne prostorne, paleoekolišne, hidrografske, toponimske i povijesne informacije za prostor Đakovštine.

Kao najizgledniji kandidat za zemljovid na kojemu se prvi put javlja Đakovo karta je Nikole Cusanusa iz 1491. Zanimljiva je ne samo zbog iskrivljenog naziva *Diatro* nego i zbog vedute naselja koja iznenađujuće vjerno odražava stvarni izgled đakovačke utvrde iz 15. stoljeća. Prvi zemljovid koji prikazuje Gorjane nije decidirano određen jer su tri moguća kartografska kandidata rađena u približno isto vrijeme, na istom mjestu i na istom predlošku, ali je svakako okvirno i riječ o 90-im godinama 15. stoljeća. Levanjska Varoš (Nevna) prvi se put javlja na Lazarusovu zemljovidu 1528. godine.

Među analiziranim zemljovidima ističe se zemljovid iz Francuske nacionalne knjižnice koji nema navedenog autora ni sigurnu dataciju. Na temelju objavljene literature o tom zemljovidu, analize sadržaja i usporedbe s dva atlasa („Atlas Bruxellensis” i „Atlas Madritensis”) čini se da se na obje nepoznanice može ponuditi odgovor. Autor bi trebao biti Christian Sgrooten, a nastanak bi se trebao okvirno datirati u drugu polovicu 16. stoljeća. Kako je zemljovidu u fokusu prostor kontinentalne Hrvatske, može se smatrati najstarijim regionalnim zemljovidom Slavonije.

Zahvaljujući današnjoj masovnoj digitalizaciji povijesnih izvora, među kojima se nalaze i povijesni zemljovidi, a koji su pohranjeni u različitim institucijama diljem svijeta, otvaraju se mogućnosti proučavanja ne samo geografskog nego i političkog, ekonomskog i kulturnog konteksta povijesti. Osim toga, komparativnim analizama olakšava se praćenje dinamike procesa promjene okoliša i prilagodbe urbanizacijskim mijenama. Danas je lakše nego ikada prije usporediti cijeli niz kartografskih izvora koji su pohranjeni na najrazličitijim mjestima bez skupih i dugotrajnih putovanja. Uvođenjem GIS programa u proces proučavanja, mogućnosti iskorištavanja povijesne kartografske građe postaju mnogo obuhvatnije od pukog iščitavanja zabilježenih podataka. Upravo se ovim radom, koji je nastao isključivo na digitaliziranoj građi, nastoji dokazati da se takva istraživanja mogu provesti i na manjem prostoru, od oko 800 km², kolika je Đakovština, te da se na temelju prikupljenih informacija mogu izdvojiti određene informacije ako ih i ne iščitavamo izravno iz povijesnih izvora.

PRILOG 1: Prisutnost Đakova, Levanjske Varoši (Nevne) te Gorjana (Gara) na 48 povijesnih zemljovida nastalih od kraja 15. stoljeća do prve polovice 18.

	GOD.	AUTORI	NAZIV	ĐAKOVO	LEVANJSKA VAROŠ (Nevna)	GORJANI (Gora/ Gara)	Ostala mjestu u Đakovštini	Međusobni položaj prikazanih naselja
1.	1476.- 1484.	Francesco Rosselli	Karta balkanskog poluotoka (bezimena) ⁷²	-	-	Goriame		
2.	1482	Francesco Berlinghieri	Geographia ⁷³	(Certissia)	-	-		
3.	1490	Henricus Martellus Germanus	Insularium illustratum: Descriptio Grecie ⁷⁴	-	-	Goriame		
4.	1490	Claudius Ptolemaeus. Jacobus Angelus interpres, Nicolaus Germanus cartographus.	Cosmographia ⁷⁵	(Certissa)	-	-		

72 Mithad KOZLIČIĆ, „Geostrateški položaj Banovine Bosne krajem 12. st.“, *Geodetski glasnik* 51 (2018.) 26–48. 40; M. NIKOLIĆ, „Renesansa Ptolemejeve Geografije“, 83–85. Digitalizirani faksimil dostupan je na: <https://archive.org/details/l-f-rosselli-5-pen.-balcanica> , (pristupljeno 2025-07-01).

73 British Library, Incunabula Short Title Catalogue: <https://data.cerl.org/istc/ib00342000> ; Liber 2 Tav. 5 de Europa (111-112). (Pristupljeno 2025-07-01).

74 Chantilly, Bibliothèque du château, 0698 (0483) fol. 068v-069: <https://arca.irht.cnrs.fr/ark:/63955/md61rf561s93> , (pristupljeno 2025-07-01).

75 Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits. Latin 10764: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b100212223/f506.item.zoom#> , (pristupljeno 2025-07-01)

	GOD.	AUTORI	NAZIV	ĐAKOVO	LEVANJSKA VAROŠ (Nevna)	GORJANI (Gora/ Gara)	Ostala mjesto u Đakovštini	Međusobni položaj prikazanih naselja
5.	1491.	Nicolaus Cusanus	Quod pictum est parva Germania tota tabella. ... gracia sit Cusae Nicolao. murice quondam. Qui Tyrio conlectus erat : splendor que senatus Ingens Romani : nulli explorata priorum. Et loca qui modico celari iussit in aere. Eystat anno salutis 1491. XII Kalendis Augusti perfectum ⁷⁶	Diatro	-	-		
6.	1528.	Lazarus (Lazar)	Tabula Hungarie ad quatour latera per Lazarum quondam Thomae Strigonien Cardin. Secretariu viru, exptuz congesta, á Georgio Tanstetter Collimitio reuisa auctiorqz reddita atque iamprimu á Io. Cuspiniano edita Serenissimo Hungarie et Bohemiae Regi Ferdinando principi et infanti. Hispaniarum Archiduci Austriae ec. Sacra, auspicio maiestatis suae ob reip Christiane vsum, opera Petri Apiani de Leyssnigk Mathematici Ingolstadiani inuulgata Anno Dni 1528. ⁷⁷	Siabov. Diaco (2)	Nevuma (3)	Sara (1)		

76 The British Library, Map Collection C.2.a.1; Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits GED-3151 (RES) <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b5970218z> , (pristupljeno 2025-07-01).

77 Hadtörténeti Intézet és Múzeum: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/345/> , (pristupljeno 2025-07-01).

	GOD.	AUTORI	NAZIV	ĐAKOVO	LEVANJSKA VAROŠ (Nevna)	GORJANI (Gora/ Gara)	Ostala mjestu u Đakovštini	Međusobni položaj prikazanih naselja
7.	1556.	Wolfgang Lazius	Regni Hungariae descriptio vera ⁷⁸	-	Nysna (2)	Garra (1)		
8.	1561.	Michaelo Tramezini-ed.	Italia, Córcega y Cerdefia. Mapas generales ⁷⁹	-	Nysna (2)	Garra (1)		
9.	1566.	Matthias Zündt	Das Khynigreich Hungern.. ⁸⁰	-	-	Garra		
10.	1566.	Hans Van Lieftrinck	Dass Khynigreich Hungeren. Waerachtighe Beschrijvinge van der Lande... en die legheren der Christene ende Torcken ⁸¹	-	-	Garra		

78 Universitätsbibliothek Basel, UBH Kartenslg AA 86-89: https://www.e-rara.ch/bau_1/content/titleinfo/3946327, (pristupljeno 2025-07-01).

79 Biblioteca Nacional de España, GMG/100 (list 46): <https://bne.digital.bne.es/bd/es/card?id=7c937895-7938-486a-8b5e-e47b4850f334>, (pristupljeno 2025-07-01).

80 Hadtörténeti Intézet és Múzeum, B IX a 1199: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/823/>, (pristupljeno 2025-07-01).

81 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE D-11228: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8468676d>, (pristupljeno 2025-07-01).

	GOD.	AUTORI	NAZIV	ĐAKOVO	LEVANJSKA VAROŠ (Nevna)	GORJANI (Gora/ Gara)	Ostala mjesto u Đakovštini	Međusobni položaj prikazanih naselja
11.	1566.	Giacomo Gastaldi, Paolo Forlani	La discriptione della Transilvania et parte dell'Ungaria et il simile della Romania, con la gionta tome nel disegno apare, del medesimo auctore con la divisione della Transilvania, dell'Ungaria fatta con pontesini ⁸²	-	Nisna (2)	Garra (1)		
12.	1566.	Michaelo Tramezini-ed.	Norte de Italia, Croacia, Bosnia, Servia y Bulgaria. Mapas generales ⁸³	-	Nisna (2)	Garra (1)		
13.	1566.	Paolo Forlani (Farlani)	Austria, Croacia, Hungria y Rumanía. Mapas generales. ⁸⁴	-	Nisna (2)	Garra (1)		
14.	1566.	-	INVITTISSIMO IMPERATOR MAXIMILIANO II CESARI AVGVSTO ARCHIDVCI AVSTRIAE DD CLEM IN PRESENTI DESCRIPTIONE CONTINENTVR PROVINTIAE S M C QVE CONFINVNT CVM TVRCA ET WAYDA MDLXVI ⁸⁵	Siabo Diako (2)	-	Sara (1)		

82 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE C-7639:
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53088591h> , (pristupljeno 2025-07-01).

83 Biblioteca Nacional de España, GMG/100 (list 21):
<https://bne.digital.bne.es/bd/es/card?id=7c937895-7938-486a-8b5e-e47b4850f334> ,
(pristupljeno 2025-07-01).

84 Biblioteca Nacional de España, GMG/100 (list 23)
<https://bne.digital.bne.es/bd/es/card?id=7c937895-7938-486a-8b5e-e47b4850f334> ,(pristupljeno 2025-07-01).

85 Landkarte der habsburgischen Erblände mit Kompaß (Karte des österreichisch-türkischen Kriegsschauplatzes) Kunsthistorisches Museum Wien, Kunstkammer KK_3020; <https://www.khm.at/kunstwerke/landkarte-der-habsburgischen-erblände-mit-kompass-karte-des-oesterreichisch-tuerkischen-kriegsschauplatzes-89026> ,
(pristupljeno 2025-07-01).

	GOD.	AUTORI	NAZIV	ĐAKOVO	LEVANJSKA VAROŠ (Nevna)	GORJANI (Gora/ Gara)	Ostala mjesto u Đakovštini	Međusobni položaj prikazanih naselja
15.	1567.	Matthias Zündt	Nova totius Ungariae descriptio accurata diligens desumpta ex pluribus aliorum editis cosmographicis chartis et typis aereis incisa a Matthia Cynthio Norimbergensi Anno a Christo nato M. D. LXVII. : eine Neuwe warhafftige beschreibung des ganezen Ungerlands mit Sunderem fleyss auss Anderen Lantthaffeln zu sammen gebracht unnd in druck versertiget durch Mathias Zündten zu Normberg. Im jar nach Christi geburt 1567 ⁸⁶	-	Nysna (2)	Garra (1)		
16	1567.	Gerard De Jode	Hungariae typus. Habes hic, benevole spectator, praestantissimi Hungariae regni... novissimam descriptionem... atque... Dambii ejusque ostiorum... exactissimam delineationem ⁸⁷	-	Nisna (2)	Garra (1)		

86 American Geographical Society Library, Milwaukee - Rare Maps ; 642 A-1567 ; https://wisconsin-uwpm.primo.exlibrisgroup.com/discovery/fulldisplay?context=L&vid=01UWI_ML:MIL&search_scope=DN_and_CI&tab=MAIN&docid=alma9919414603402124 , (pristupljeno 2025-07-01).

87 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE D-11229: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b530274730> , (pristupljeno 2025-07-01).

	GOD.	AUTORI	NAZIV	ĐAKOVO	LEVANJSKA VAROŠ (Nevna)	GORJANI (Gora/ Gara)	Ostala mjesto u Đakovštini	Međusobni položaj prikazanih naselja
17.	1570.	Abraham Ortelius (pisac) Augustin Hirschvogel (kartograf)	Theatrum Orbis Terrarum: Schlavoniae, Croatiae, Carniae, Istriae, Bosniae, Finitima... ⁸⁸	-	Nysna (2)	Gara (1)		
18.	1572.	János Zsámboky	Ungariae loca praecipua recens emendata atque edita / per Ioannem Sambucum Pannonium Imp. Ms. Historicum ⁸⁹	-	-	Gora		
19.	1573.	Sgrooten Christiaan	Slavoniae, Syrmiae, Windischlandiaeque delineatio, 172 ⁹⁰	-	Nysna (2)	Garra (1)		
20.	1573.	Wolfgang Lazius	Hungariae descriptio ⁹¹	-	Nysna (2)	Garra (1)		

88 Universitätsbibliothek Zürich Kartensammlung, Spezialdepot ; EE 6: a (list 97/98):
https://www.e-rara.ch/zuz/content/zoom/23012012_, (pristupljeno 2025-07-01).

89 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE D-25178;
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b530754158>, (pristupljeno 2025-07-01).

90 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE DD-2987 (3280 B RECTO):
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53039136j>, (pristupljeno 2025-07-01).

91 Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, ZN-Z-XVI-LAZ-1570;
<https://digitalna.nsk.hr/?pr=i&id=10203>, (pristupljeno 2025-07-01).

	GOD.	AUTORI	NAZIV	ĐAKOVO	LEVANJSKA VAROŠ (Nevna)	GORJANI (Gora/ Gara)	Ostala mjestu u Đakovštini	Međusobni položaj prikazanih naselja
21.	1579.	Augustin Hirschvogel	Sclavoniae, Croatiae, Carniae, Istriae, Bosniae, finitimarumque regionum, nova descriptio 1570 ⁹²	-	Nisna (2)	Gara (1)		
22.	1589.	Gerard Mercator	Hungaria regnum... /per Gerardum Meralorem, ... ⁹³	Siabow (3)	Nysna (2) + Newnia (4)	Garra (1)		
23.	1592.	János Zsámboky	Hungariae loca precipua recens emendata atque edita ⁹⁴	-	-	Gora		
24.	1592.	Matthias Quad	Sclavonia Croatia, Bosnia & Dalmatiae Pars Maior ⁹⁵	-	Nysna (2) + Neuma (3)	Garra (1)		
25.	1592.	Christiaan Sgrooten (1532. - 1608)	Orbiterrestris descriptio [Manuscrito] ⁹⁶	(Certisa) (3)	Nysna (2) + Niezna (4)	Garra (1)		

92 Bibliothèque nationale et universitaire de Strasbourg, CARTE.912.497,3; <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b101014519>, (pristupljeno 2025-07-01).

93 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE D-714 <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8439622b.r=mercator?rk=965670:0>, (pristupljeno 2025-07-01).

94 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE D-11230; <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84697532>, (pristupljeno 2025-07-01).

95 Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka Novak ZN-Z-XVI-BUS-1592a: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=i&id=10193>, (pristupljeno 2025-07-01).

96 Biblioteca Nacional de España, Res/266, Tabvla XXII Continens Hvgariae Regnum et Svbiectas eidem Provincias (138-139) <https://bndigital.bnc.es/bd/es/card?id=b943da30-0a49-4266-9350-0f0e08016b6f>, (pristupljeno 2025-07-01).

	GOD.	AUTORI	NAZIV	ĐAKOVO	LEVANJSKA VAROŠ (Nevna)	GORJANI (Gora/ Gara)	Ostala mjesto u Đakovštini	Međusobni položaj prikazanih naselja
26.	1593.	Cornelis de Jode	Ilirici Seu Sclavoniae, Continentis Croatiam, Carniam, Itriam, Bosniam, eisquae conterminas provincias recens ac emendatus typus Auctore Augustino Hirsvolgelio ⁹⁷	-	Nisna (2)	Gara (1)		
27.	1594.	Matthias Zündt. Baltasaer Caijmox [ed.]	Regni Hungariae delineatio: nunc demum et post omnium priorum editiones multis in locis curatissime correcte et castigata. München. Bayerische Staatsbibliothek -- Mapp. IX, 243 s. ⁹⁸	-	Nysna (2)	Garra (1)		
28.	1596.	Theodor de Bry	Vetustissimi potentissimique Hungariae regni. Transsylvaniaeque principatus... delineatio... ⁹⁹	-	Nysna (2)	Garra (1)		
29.	1600.	Matthias Quad	Geographisch Handbuch : Karte: Ungerlandt ¹⁰⁰	-	-	Gora		

97 Stanford Libraries: The Barry Lawrence Ruderman Map Collection: <https://exhibits.stanford.edu/ruderman/catalog/yk127td2739>, (pristupljeno 2025-07-01).

98 Bayerische Staatsbibliothek München, Mapp. IX, 243 s; <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb00002970?page=.1>, (pristupljeno 2025-07-01).

99 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE D-11231: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8469714z?rk=21459;2>, (pristupljeno 2025-07-01).

100 Staatsbibliothek zu Berlin, Kart. B 197<a>, karta: 69 Ungerlandt (218); <https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN784064229>, (pristupljeno 2025-07-01).

	GOD.	AUTORI	NAZIV	ĐAKOVO	LEVANJSKA VAROŠ (Nevna)	GORJANI (Gora/ Gara)	Ostala mjesto u Đakovštini	Međusobni položaj prikazanih naselja
30.	1620.	Pieter Van den Keere	Nova et recens emendata totius regni Ungariae una cum adjacentibus et finitimis regionibus delinea tio / Petr. Kaerius, [fecit] ¹⁰¹	-	Nijsna (2)	Garra (1)		
31.	1620.	Levinus Hulsius	Newer und fleissiger Abriß der Länder Oesterreich, Ungern, Siebenbuergen, Wallachey, Moldaw, Thracien oder Tuerckey, Bulgarien, Crabaten, Servien, Schlawonien, Boßnien, Dalmatien, Histrien, Friol, Windischmarck, Kaernten, Krain, Steyermarck und Saltzburck ¹⁰²	-	Nysna (2)	Garra (1)		
32.	1638.	Johann Philipp Abelin. Matthäus Merian. Gottfried, J. H.	Hungaria regnum ¹⁰³	Siabow (3)	Nysna (2) + Newma (4)	Garra (1)		

101 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE D-11234; <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8468410z.r=GE%20D-11234?rk=21459;2>, (pristupljeno 2025-07-01).

102 Bayerische Staatsbibliothek München, Mapp. IX,0 h: <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb00114046?page=.1> (pristupljeno 2025-07-01).

103 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE D-11297 (314), <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8469506q/>, (pristupljeno 2025-07-01).

	GOD.	AUTORI	NAZIV	ĐAKOVO	LEVANJSKA VAROŠ (Nevna)	GORJANI (Gora/ Gara)	Ostala mjesta u Đakovštini	Međusobni položaj prikazanih naselja
33.	1650. ?	Guiljelmum et Johannem Blaeu	Hungaria regnum ¹⁰⁴	Siabow (3)	Nysna (2) + Newma (4)	Garra (1)		
34.	1657.	Dancker Danckerts	Nova et recens emendata totius regni Ungariae unacum adjacentibus et finitimis regionibus / Excudebat D. Dankertz ¹⁰⁵	-	Nysna (2)	Garra (1)		
35.	1664.	Emanuel Stenghri	Descriptio ac delineatio totius Hungariae et Transylvaniae plaga in qua hodierno die bellum geritur ¹⁰⁶	-	Nysna (2)	Garra (1)		
36.	1664.	Nicolas Berey	Carte de la haute et basse Hongrie, Transylvanie, Moldavie, Valachie Slavonie et Croatie... dessein... trouvé dans le cabinet de Bethleem Gabor, prince de Transylvanie. ¹⁰⁷	-	Nisna (2)	Garra (1)		

104 Bibliothèque nationale de France, GE DD-628 (53RES) <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55005025g/>, (pristupljeno 2025-07-01).

105 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE D-11237 <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8469337k/>, (pristupljeno 2025-07-01).

106 Országos Széchényi Könyvtár, TK 1872 <https://maps.hungaricana.hu/en/OSZKTerkeptar/1871/?list=%20eyJxdWVyeSI6ICJkZXNjcmVwIGlvIGFjIGRlbGluZWFOaW8ifQ>, (pristupljeno 2025-07-01).

107 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE D-11243 <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53027499h/>, (pristupljeno 2025-07-01).

	GOD.	AUTORI	NAZIV	ĐAKOVO	LEVANJSKA VAROŠ (Nevna)	GORJANI (Gora/ Gara)	Ostala mjestu u Đakovštini	Međusobni položaj prikazanih naselja
37.	1664.	Jacob von Sandrart	Neue Land Tafel von Hungarn und dessen Corporiten Konigreichen und Provinzen, auß den besten Mappen verfertigt und gebessert. Zu finden in Nurnberg bey Jacob Sandrart. ¹⁰⁸	-	-	Garra		
38.	1673.	Wenzel Hollar; John Overton	A new map of the Kingdom of Hungaria : with other bordering countries as Bohemia, Transylvania, Moravia, Austria, Saltzburg, Stiria, Carinthia, Sclavonia, Croatia, Dalmatia, Bosnia, part of Poland, Silesia, Bavaria, state of Venice, Servia, Bulgaria, etc. in divers places. [Ca. 1 : 2 200 000] ¹⁰⁹	-	Nysna (2)	Garra (1)		
39.	1678.	Guillaume Sanson, Giovanni Giacomo De Rossi	Il regno d'Ungaria, Transilvania, Schlavonia, Bosnia, Croatia, Dalmatia, divisi da Guglielmo Sansone... al quale spettano li beglierbati... di Buda, di Temésvar e di Bosnia... ¹¹⁰	-	Nysna	Garra		

108 Slovenská národná galéria, G 13978; https://www.webumenia.sk/dielo/SVK:SNG.G_13978, (pristupljeno 2025-07-01).

109 Österreichische Nationalbibliothek, Kartensammlung K I 116563 : https://search.onb.ac.at/permalink/f/sb7jht/ONB_alma21364720930003338, (pristupljeno 2025-07-01).

110 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE D-11266 <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8469509z/>, (pristupljeno 2025-07-01).

	GOD.	AUTORI	NAZIV	ĐAKOVO	LEVANJSKA VAROŠ (Nevna)	GORJANI (Gora/ Gara)	Ostala mjesto u Đakovštini	Međusobni položaj prikazanih naselja
40.	1680.?	Nicolas Visscher	Regnum Hungariae in omnes suos comitatus accurate / divisium et editum par Nicolaum Visscher ¹¹¹	Sabow (3)	Nysna (2) + Newena (4)	Garra (1)		
41.	1683.	Giacomo Cantelli	Ungaria occidentale, descritta da Giacomo Cantelli da Vignola,... ¹¹²	Siabow (3) + Diacuo (5)	Nysna (2) + Neuma (4)	Garra (1) + Goriane (6)	Varbica, Dragotino	
42.	1685.	Nicolas Visscher	Totius regni Hungariae... / per Nicolaum Visscher ¹¹³	-	Nysna (2)	Garra (1)		
43.	1685.?	Nicolas Visscher	Exactissima tabula qua tam Danubii fluvii pars media, ab urbe lentiae ad bydenam urbem et minores eum influentes fluvii, quam regiones adjacentes ut Hungaria, Slavonia, Croatia, Bosnia, Dalmatia, Servia nec non Germaniae, Poloniae et Graeciae confinia ostenduntur / per Nicolaum Visscher ¹¹⁴	Siahow (3) + Diacovi (5)	Nysna (2)	Garra (1) + Gariane (4)		

111 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE D-10224 <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8469567d/>, (pristupljeno 2025-07-01).

112 Bibliothèque nationale de France, GED-246 <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84391624>, (pristupljeno 2025-07-01).

113 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE C-7645 <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b530886104>, (pristupljeno 2025-07-01).

114 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE DD-2987 (3232) <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b530406623/>, (pristupljeno 2025-07-01).

	GOD.	AUTORI	NAZIV	ĐAKOVO	LEVANJSKA VAROŠ (Nevna)	GORJANI (Gora/ Gara)	Ostala mjesto u Đakovštini	Međusobni položaj prikazanih naselja
44.	1686.	Giacomo Cantelli, Giovanni Giacomo De Rossi	L'Ungaria / nuovamente descritta et accresciuta di varie notizie da Giacomo Cantelli da Vignola ¹¹⁵	Siabow (3) + Diacuo (6)	Nyssna (2) + Newena (4)	Garra (1) + Goriane (4)	Dragotino, Varbiza	
45.	1690. ?	George Matthäus Vischer	Ungaria, palaestra triumphantis Martis austriaci contra Ottomannos... multis in locis correctior ¹¹⁶	Sabaw (3)	Nyssna (2) + Nemena (4)	Garra (1)		
46.	1700.	Johann Christoph Müller	Atlas der Grenzen zwischen kaiserlichem und türkischem Gebiet, entsprechend dem Frieden von Karlowitz ¹¹⁷	Jacovar	-	-	Josaua (potok)	

115 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE D-11284 (1-2) <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53027433b/>, (pristupljeno 2025-07-01).

116 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE B-1955 <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b532239376/>, (pristupljeno 2025-07-01).

117 Österreichische Nationalbibliothek Sammlung von Handschriften und alten Drucken, Cod. Min. 85 (karta 1) <https://viewer.onb.ac.at/1000D04D/>, (pristupljeno 2025-07-01).

	GOD.	AUTORI	NAZIV	ĐAKOVO	LEVANJSKA VAROŠ (Nevna)	GORJANI (Gora/ Gara)	Ostala mjestu u Đakovštini	Međusobni položaj prikazanih naselja
47.	1709.	Johann Christoph Müller, Johann Andreas Pfeffel, Christian Engelbrecht	Augustissimo romanor. imperatorii Josepho I., Hungariae regni invictissimo mappam hanc regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et provinciis nova et accuratissima forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ejusdem S. majestatis camera regia Hungarica / opera J. C. Mülleri ; J. A. Pfeffel et C. Engelbrecht sc. ¹¹⁸	Diacovar (2)		Gorian (1)	Junacoftzi, Peszanja, Biskeroftzi, Podgarie, Zlatnik, Slabotna Vlsaka, Ratkov Dol, Usareftzi, Ivanoftzi, Tomaschant, Zatnitza, Striszaboni, Bodroftzi, Laboschantz, Sweto Blasi, Ratinoftzy	
48.	1729.	Kehvenhiller, C. A.	Tabula geographica nova et exacta distincte exhibens regnum Sclavoniae cum Symbii ducatu quod a fluviis Savi Illovae Dravi et Danubii alluitur, ejus provinciae conterminae sunt regnum Hungariae Croatiae, Bosniae, Serviae et Bannatus Temesurensis. [172.] ¹¹⁹	Diackovar (2)	Vorasch (2)	Gorian (1)	Coritna, Semelzi, Forcuchefzi, Kessinzi, Verbitza, Vsareftzi, Mersovich, Vuchefzi, Piskeroftzi, Giurgianzi, Budroftzi, Strisabonia, Perkofzi, Sueto Blasi, Zelza, Ternava, Mussidi, Mojartzi, Radkofdol, Gosetinzi, Cuchanzi, Schlobotnaulasti, Bresnitza, Borovick, Nabergie, Pridvovie, Preslatinzi, Satnitza, Iuanofzi, Viskkofzi, Tomaschantzi, Brachefzi, Buche, Statinick, Dregna, Podgarie, Dobuchie, Harkanofzi, Dubrasnick, Gandrick.	

118 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE DD-2987 (3241 B) <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53039394w/>, (pristupljeno 2025-07-01).

119 Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE DD-2987 (3282 B) <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53039172d/>, (pristupljeno 2025-07-01).

Popis literature

- Roberto ALMAGIÀ, „On the Cartographic Work of Francesco Rosselli.” *Imago Mundi*, vol. 8 (1951.) 27–34.
- Florio BANFI, „Two Italian Maps of the Balkan Peninsula.” *Imago Mundi*, vol. 11 (1954.), 17–34.
- Jelena BORAS, „Formiranje i testiranje digitalne baze toponima na prostoru Đakovštine.” *Zbornik Muzeja Đakovštine* 15, br. 1 (2021) 7–51.
- Josip BÖSENDORFER, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija; Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske Baranjske, Vukovske i Srijemske te kr. i slob. Grada Osijeka u srednjem i novom vijeku* (pretisak izdanja iz 1910.) (Vinkovci, Privlačica: 1994.).
- Wouter BRACKE, A royal source for Mercator: The „Atlas Bruxellensis” by Christiaan Sgrooten (MS 21.596), u: *A world of innovation: cartography in the time of Gerhard Mercator*, ur. Gerhard Holzer, Valerie Newby, Petra Svatek i Georg Zotti. (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2015.) 192–211.
- Elmar CSAPLOVICS, „The Emergence of Early Regional Maps of Hungary and their Influence on the Mercator Maps of Hungary”, u: *A world of innovation: cartography in the time of Gerhard Mercator*, ur. Gerhard Holzer, Valerie Newby, Petra Svatek i Georg Zotti (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2015.) 84–110.
- Gyula DECSZY, „Anthroponyms Underived to Settlement Names: A Place Name Type in East Central Europe”, u: *Actes du XVIe Congrès international des sciences onomastiques*, (Presses de l’Université Laval, Quebec, 1987.), 199–204.
- Géza PÁLFFY, „Izvanredan izvor o zemljopisnim znanjima ugarsko-hrvatske političke elite 16. stoljeća: popis ugarskih i slavonskih gradova, utvrda i kaštela koji su između 1526. i 1556. dospjeli u turske ruke, sastavljen za staleže Njemačko-Rimskoga Carstva.” *Scrinia Slavonica* 14, br. 1 (2014): 9–39.
- Fazileta HAFIZOVIĆ (prev.) i Stjepan SRŠAN (ur.), *Popis Sandžaka Požeга 1579. godine* (Osijek, Hrvatski državni arhiv, 2001.)
- Georg HELLER, *Comitatus Verocensis*, (München: G. Ganschow, 1976).
- Ivana HORBEC i Ivana JUKIĆ, Virovitička županija, Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, sv. 5, ur. Mirko Valentić (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002.).
- Danijel JELAŠ, *Gradovi donjeg međuriječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2020.).

- Danijel JELAŠ, „Urbani razvoj Gorjana u srednjem vijeku”, u: *Gorjani – mjesto, ljudi, identitet, baština, Zbornik radova sa znanstvenog skupa*, ur. Dražen Živić, Ivana Žebec Šilj. (Gorjani, 2024.), 12–27.
- Bernhard JENNY i Lorenz HURNI, *Studying cartographic heritage: Analysis and visualization of geometric distortions*. *Computers & Graphics*. 35 (2011). 402–411.
- Bernhard JENNY, Adrian WEBER i Lorenz HURNI, *Visualizing the Planimetric Accuracy Of Historical Maps With MapAnalyst*. *Cartographica*. 42 (2007) 89–94.
- Robert W. KARROW, *Mapmakers of the Sixteenth Century and Their Maps: Bio-Bibliographies of the Cartographers of Abraham Ortelius, 1570* (Chicago: For the Newberry Library by Speculum Orbis Press, 1993).
- Elma KORIC, „Slavonija na jednoj koloriranoj osmanskoj karti s početka 18. stoljeća”, u: *Od „Sclavoniae” do Slavonije. Pojam, opseg i granični položaj u srednjem i ranom novom vijeku*, ur. Robert Skenderović i Milan Vrbanus (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2024. 427–437.
- Hrvoje KEKEZ, „Gorjani na kartografskim prikazima iz 16. i 17. stoljeća”, u: *Gorjani – mjesto, ljudi, identitet, baština, Zbornik radova sa znanstvenog skupa*, ur. Dražen Živić, Ivana Žebec Šilj. (Gorjani, 2024.) 82–102.
- Mithad KOZLIČIĆ, „Geostrateški položaj Banovine Bosne krajem 12. st.”, *Geodetski glasnik* 51 (2018.) 26–48.
- Mirko MARKOVIĆ, *Descriptio Croatiae: hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata* (Zagreb: Naprijed, 1993.).
- Vilim MATIĆ, „Stare karte Đakovštine”, *Zbornik Muzeja Đakovštine* 5, 2001., 215–224.
- Ive MAŽURAN, „Đakovo i Bosansko-đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine”, *Diacovensia*, 3/1995, br. 1, 107–156.
- Peter H. MEURER, „Cartography in the German Lands, 1450–1650”, u: *The History of Cartography, Volume 3 Cartography in the European Renaissance*, ur. David Woodward (Chicago: The University of Chicago Press, 2007.), 1172–1245.
- Branka MIGOTTI, „Je li rimska Certisija bila *caput viarum*?”, *Zbornik muzeja Đakovštine* 13, 2017., 7–18.
- Dubravka MLINARIĆ i Petra PLANTOSAR, „Doprinosa Lazarusa Secretariususa razvoju predmoderne kartografije donjeg međuriječja Drave, Save i Dunava: primjer toponimije”, *Scrinia Slavonica* 24, br. 1 (2024) 7–35.

- Nenad MOAČANIN, „Granice i upravna podjela Požeškog sandžaka”, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 13 (1983.) 107–118.
- Nenad MOAČANIN, *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema, 2001.).
- Milica NIKOLIĆ, „Renesansa Ptolemejeve geografije”, u: *Monumenta Cartographica Jugoslaviae II*, ur. Gavro Škrivanič (Beograd: Istorijski institut, 1979.) 67–92.
- Ferdinand OPLL, „Der burgenländisch-westungarische Raum auf Manuskriptkarten der Mitte des 16. Jahrhunderts”, u: *Fokus Burgenland – Spektrum Landeskunde. Festschrift für Roland Widder* ur: Perschy Jakob i Sperl Karin, (Burgenländische Forschungen, Sonderband XXVIII, Eisenstadt 2015), 293–319.
- Mirelle PASTOREAU, „Neke zanimljive karte Hrvatske koje se čuvaju u Bibliotheque Nationale u Parizu”, u: *Pet stoljeća geografskih i pomorskih karata Hrvatske*, ur.: Drago Novak, Miljenko Lapaine, Dubravka Mlinarić (Zagreb: Školska knjiga, 2005.) 167–178.
- Nicolai ROEL, Analysing MapAnalyst and its application to portolan charts, e-Perimtron, Vol. 13, No. 3., (2018), 121–140.
- Petar SELETKOVIĆ, „Plemički posjed Nevna u srednjem vijeku”, *Scrinia Slavonica* 18, br. 1 (2018) 26–68.
- Tadija SMIČIKLAS (prir.) *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Sv. 4, Listine godina 1236-1255.* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1906.).
- Stjepan SRŠAN, *Naselja u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća*, Osijek, 2000.
- Zsolt TÖRÖK, „Two maps of Hungary: a critical study of Wolfgang Lazius maps chorographic maps (1556-1557)”, u: *Wolfgang Lazius (1514-1565). Geschichtsschreibung*, 107–137.
- Zsolt TÖRÖK, „Renaissance Cartography in East – Central Europe, ca. 1450 – 1650”, u: *The History of Cartography, Volume 3 Cartography in the European Renaissance*, ur. David Woodward (Chicago: The University of Chicago Press, 2007.), 1806–1851.
- Kartographie und Altertumswissenschaft im Wien des 16. Jahrhunderts*, ur.: Stefan DONECKER, Petra SVATEK i Elisabeth KLECKER (Wien, Praesens Verlag, 2021.), 108–137.

SUMMARY

Jelena Boras

CARTOGRAPHIA DIACOVENSIS. THE REGION OF ĐAKOVŠTINA IN EARLY MODERN PERIOD CARTHOGRAPHY

The paper analyses 48 cartographic sources from the period from 1490^s to 1718 in order to reconstruct the evolution of the representation of the Đakovo region on historical maps. The research focuses on three key settlements: Gorjane (Gara), Levanjska Varoš (Nevna) and Đakovo (Diac), using comparative analysis and GIS technologies.

Gorjani is identified as the dominant settlement, appearing on 91% of the analyzed maps. This reflects its strategic and economic significance as the seat of noble families, an urban center, and the location of a Dominican monastery.

Levanjska Varoš is represented on 70 % of the maps, which also reflects its urban importance among the medieval settlements in the Đakovo region.

Đakovo is found on only 29 % of the maps, even though it serves as the seat of the Bosnian diocese. This raises questions about the significance of the settlement and why it has been omitted from most cartographic representations. Many of these maps were created in the first half of the 16th century, a time when Đakovo still held importance.

The paper identifies the earliest known representation of Đakovo on the Cusanus map from 1491 and clarifies the long-standing confusion over the toponym „Siabow,” which refers to Đakovo. GIS analyses reveal significant spatial distortions in early maps, with notable improvements in accuracy beginning only after 1700. Additionally, the map created by Christiaan Sgrooten, found in the d’Anville Collection at the French National Library, presents a unique depiction of northern Croatia and is characterized as a regional map.

The goal of this research was to systematically explore the historical cartography of the Đakovo region and compile the most significant cartographic sources into a single reference point. The study demonstrates how the digitization of historical sources can provide new insights into urban hierarchy, political changes, and the evolution of cartographic accuracy within a regional context.